

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

1959 · 50 · 2009

© Ministerstwo Sprawiedliwości, www.gov.pl/sprawiedliwosc [Translation already published on the official website of the Polish Ministry of Justice]. Permission to re-publish this translation has been granted by the Polish Ministry of Justice for the sole purpose of its inclusion in the Court's database HUDOC

© Ministerstwo Sprawiedliwości, www.gov.pl/sprawiedliwosc [Tłumaczenie zostało już opublikowane na oficjalnej stronie Ministerstwa Sprawiedliwości]. Zezwolenie na publikację tego tłumaczenia zostało udzielone przez Ministerstwo Sprawiedliwości wyłącznie w celu zamieszczenia w bazie Trybunału HUDOC

EUROPEJSKI TRYBUNAŁ PRAW CZŁOWIEKA

SEKCJA TRZECIA

SPRAWA OPUZ PRZECIWKO TURCJI

(Skarga nr 33401/02)

WYROK

STRASBURG

9 czerwca 2009 r.

OSTATECZNY

09/09/2009

Wyrok ten stał się ostateczny zgodnie z warunkami określonymi w art. 44 ust. 2 Konwencji.

W sprawie Opuz przeciwko Turcji

Europejski Trybunał Praw Człowieka (sekcja trzecia), zasiadając jako Izba w składzie:

Josep Casadevall, *Przewodniczący*,

Elisabet Fura-Sandström,

Corneliu Bîrsan,

Alvina Gyulumyan,

Egbert Myjer,

Ineta Ziemele,

Işıl Karakaş, *sędziowie*,

oraz Santiago Quesada, *Kancierz Sekcji*,

obradując na posiedzeniu niejawnym w dniach 7 października 2008 r. oraz 19 maja 2009 r.,

wydaje następujący wyrok, który został przyjęty w ostatnim z wyżej wymienionych dni:

POSTĘPOWANIE

1. Sprawa wywodzi się ze skargi (nr 33401/02) przeciwko Republici Turcji, wniesionej do Trybunału na podstawie art. 34 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności („Konwencji”) przez obywatelkę turecką Nahide Opuz („skarżącą”) w dniu 15 lipca 2002 r.

2. Skarżąca była reprezentowana przez M. Beştaşą, adwokata praktykującego w Diyarbakır. Rząd turecki („Rząd”) był reprezentowany przez swojego pełnomocnika.

3. Skarżąca twierdziła w szczególności, że władze państwowe nie zapewniły jej i jej matce ochrony przed przemocą domową, co doprowadziło do śmierci jej matki i złego traktowania samej skarżącej.

4. W dniu 28 listopada 2006 r. Trybunał postanowił przekazać Rządowi zawiadomienie o skardze. Zgodnie z postanowieniami art. 29 ust. 3 Konwencji Trybunał postanowił ocenić przedmiot skargi w tym samym czasie, co jej dopuszczalność.

5. Uwagi osób trzecich otrzymano od organizacji Interights, którą Przewodniczący dopuścił do udziału w postępowaniu (art. 36 ust. 2 Konwencji i Reguła 44 § 2 Regulaminu Trybunału). Rząd przedstawił odpowiedź na te uwagi (Reguła 44 § 5).

6. Posiedzenie dotyczące dopuszczalności i przedmiotu sprawy odbyło się w Budynku Praw Człowieka w Strasburgu w dniu 7 października 2008 r. (Reguła 59 § 3).

Przed Trybunałem stawili się:

a) *w imieniu Rządu*

D. AKÇAY, *współpełnomocnik*,
E. DEMIR,
Z. GÖKŞEN ACAR,
G. ŞEKER,
G. BÜKER,
E. ERCAN,
M. YARDIMCI,

doradcy;

b) *w imieniu skarżącej*

M. BEŞTAŞ,
A. BAŞER, *adwokaci;*

c) *w imieniu interweniującej strony trzeciej, Interights*

A. COOMBER,
D.I. STRAISTEANU,

starszy adwokat,
adwokat.

Trybunał wysłuchał wystąpień pani Akçay, pana Beştaşa i pani Coomber.

STAN FAKTYCZNY

I. OKOLICZNOŚCI SPRAWY

7. Skarżąca urodziła się w 1972 r. i mieszka w Diyarbakır.

8. Matka skarżącej zawarła z A.O. kościelny związek małżeński. W 1990 r. skarżąca i H.O., syn A.O., nawiązali relację i zaczęli mieszkać razem. Związek małżeński zawarli w dniu 12 listopada 1995 r. Mieli troje dzieci, które urodziły się w latach 1993, 1994 i 1996. Między skarżącą a H.O. od początku relacji dochodziło do ostrych kłótni. Przedstawione poniżej fakty nie zostały zakwestionowane przez Rząd.

A. Pierwszy przypadek naruszenia przez H.O. i A.O. nietykalności cielesnej wobec skarżącej i jej matki

9. W dniu 10 kwietnia 1995 r. skarżąca i jej matka złożyły skargę do Prokuratury w Diyarbakır, twierdząc, że H.O. i A.O. żądali od nich pieniędzy, bili je i grozili śmiercią. Twierdziły również, że H.O. i jego ojciec chcieli doprowadzić do domu innych mężczyzn.

10. W tym samym dniu skarżąca i jej matka zostały poddane badaniu lekarskiemu. W opinii lekarskiej dotyczącej skarżącej odnotowano siniaki na ciele, wybroczyny i obrzęk na lewej brwi oraz zadrapania paznokciami w okolicy szyi. W opinii lekarskiej dotyczącej matki skarżącej również odnotowano siniaki i obrzęki na ciele. W dniu 20 kwietnia 1995 r. wydano ostateczne opinie, w których potwierdzono ustalenia zawarte w pierwszej opinii i stwierdzono, że przedmiotowe obrażenia były na tyle poważne, że pozbawiły zarówno skarżącą, jak i jej matkę zdolności do pracy na okres pięciu dni.

11. W dniu 25 kwietnia 1995 r. prokurator wniosł przeciwko H.O. i A.O. akty oskarżenia, w których zarzucił im grożenie śmiercią i uszkodzenie ciała. W dniu 15 czerwca 1995 r. Pierwszy Sąd Magistracki w Diyarbakır umorzył postępowanie w sprawie nietykalności cielesnej, ponieważ skarżąca i jej matka wycofały swoje skargi, tym samym czyniąc postępowanie na podstawie art. 456 § 4 kodeksu karnego bezprzedmiotowym.

12. W dniu 11 września 1995 roku Drugi Sąd Magistracki w Diyarbakır również uniewinnił oskarżonych od zarzutu kierowania gróźb śmierci z powodu braku dowodów i ponownie umorzył postępowanie w sprawie nietykalności cielesnej, zauważając, że sprawa była wcześniej rozpoznawana przez Pierwszy Sąd Magistracki w Diyarbakır.

B. Drugi przypadek naruszenia przez H.O. nietykalności cielesnej wobec skarżącej

13. W dniu 11 kwietnia 1996 r., podczas kłótni, H.O. bardzo dotkliwie pobił skarżącą. W sporządzonej na tę okoliczność opinii lekarskiej odnotowano krwawienie powierzchniowe z prawego oka skarżącej, krwawienie z prawego ucha, wybroczyny na lewym ramieniu i bóle pleców. W opinii stwierdzono, że obrażenia skarżącej były na tyle poważne, że zagrażały jej życiu. Tego samego dnia, na wniosek prokuratora i postanowienia wydanego przez sąd w składzie jednego sędziego wobec H.O. zastosowano tymczasowe aresztowanie.

14. W dniu 12 kwietnia 1996 r. prokurator wniosł akt oskarżenia do sądu karnego w Diyarbakır, oskarżając H.O. o ciężkie uszkodzenie ciała, tj. o czyn z art. 456 § 2 i 457 § 1 kodeksu karnego.

15. W dniu 15 kwietnia 1996 r. H.O. złożył wniosek do Prezydium Pierwszego Sądu Magistrackiego o uchylenie zastosowanego wobec niego tymczasowego aresztowania. Wyjaśnił, że podczas kłótni z żoną wpadł w złość i uderzył ją dwa czy trzy razy. Następnie jego teściowa, która pracowała w szpitalu, uzyskała dla jego żony opinię lekarską, która skutkowałą bezpodstawnym zastosowaniem wobec niego tymczasowego aresztowania. Stwierdził, że nie chce stracić rodziny ani przedsiębiorstwa oraz że żałuje, iż pobił żonę.

16. W dniu 16 kwietnia 1996 r. Drugi Sąd Magistracki oddalił wniosek H.O. o uchylenie tymczasowego aresztowania i stwierdził konieczność jego przedłużenia.

17. Na rozprawie w dniu 14 maja 1996 r. skarżąca podtrzymała swoją skargę. Prokurator wniósł o uchylenie tymczasowego aresztowania wobec H.O., biorąc pod uwagę charakter przestępstwa oraz fakt, że skarżąca wyzdrowiała. W związku z tym sąd uchylił tymczasowe aresztowanie wobec H.O.

18. Na rozprawie w dniu 13 czerwca 1996 r. skarżąca wycofała swoją skargę, stwierdzając, że ona i jej mąż pogodzili się.

19. W dniu 18 lipca 1996 r. sąd uznał, że przestępstwo wchodziło w zakres art. 456 § 4 kodeksu karnego, dla którego dalsze prowadzenie postępowania było uzależnione od skargi skarżącej. W związku z tym umorzył postępowanie z uwagi na to, że skarżąca wycofała swoją skargę.

C. Trzeci przypadek naruszenia przez H.O. nietykalności cielesnej wobec skarżącej i jej matki

20. W dniu 5 lutego 1998 r. między skarżącą, jej matką, siostrą i H.O. doszło do kłótni, w trakcie której H.O. rzucił się na skarżącą z nożem. H.O., skarżąca i jej matka doznali obrażeń ciała. W opiniach lekarskich potwierdzono obrażenia, które czyniły ich niezdolnymi do pracy przez okres odpowiednio siedmiu, trzech i pięciu dni.

21. W dniu 6 marca 1998 r. prokurator postanowił nie wszczynać postępowania w związku z tym zdarzeniem. Stwierdził, że nie ma wystarczających dowodów, aby wszcząć postępowanie przeciwko H.O. w związku z naruszeniem nietykalności cielesnej przy użyciu noża, a pozostałe przestępstwa, takie jak pobicie i uszkodzenie mienia, mogą być przedmiotem postępowania cywilnego. Nie było zatem interesu publicznego w dalszym prowadzeniu postępowania w tej sprawie.

22. Skarżąca zamieszkała u swojej matki.

D. Czwarty przypadek naruszenia przez H.O. nietykalności cielesnej wobec skarżącej i jej matki: groźby i naruszenie nietykalności cielesnej (przy użyciu samochodu) prowadzące do wszczęcia postępowania rozwodowego

23. W dniu 4 marca 1998 r. H.O. wjechał samochodem w skarżącą i jej matkę. Stwierdzono, że matka skarżącej doznała obrażeń zagrażających życiu. Na posterunku policji H.O. twierdził, że zdarzenie było wypadkiem. Chciał jedynie podwieźć skarżącą i jej matkę, ale odmówiły i dalej szły pieszo. Następnie rzuciły się przed samochód. Matka skarżącej twierdziła, że H.O. powiedział im, żeby wsiadły do jego samochodu i że je zabije, jeśli odmówią. Ponieważ kobiety nie chciały wsiąść do samochodu i zaczęły

uciekać, H.O. wjechał swoim samochodem w skarżącą, która upadła. Podczas gdy matka skarżącej próbowała pomóc córce, H.O. wycofał samochód, a następnie pojechał do przodu, tym razem wjeżdżając w matkę. Matka skarżącej odzyskała przytomność w szpitalu. W swoich zeznaniach złożonych na policji skarżąca potwierdziła zeznania swojej matki i twierdziła, że jej mąż próbował przejechać je samochodem.

24. W dniu 5 marca 1998 r. Sąd Magistracki w Diyarbakır w jednoosobowym składzie wydał wobec H.O. postanowienie o zastosowaniu tymczasowego aresztowania.

25. W dniu 19 marca 1998 r. prokurator wszczął postępowanie karne przeciwko H.O. przed Trzecim Sądem Karnym w Diyarbakır za kierowanie grózb śmierci i spowodowanie ciężkiego uszkodzenia ciała. Tego samego dnia Zakład Medycyny Sądowej przedstawił opinię lekarską, w której odnotowano otarcia na kolanach skarżącej. W opinii stwierdzono, że obrażenia skarżącej czyniły ją niezdolną do pracy przez pięć dni.

26. W dniu 20 marca 1998 r. skarżąca wniosła pozew o rozwód z H.O., uzasadniając go tym, że między nimi dochodziło do ostrych nieporozumień, że H.O. uchylał się od swoich obowiązków jako mąż i ojciec, że znęcał się nad skarżącą (czego dowodziły opinie lekarskie) oraz że sprowadzał do ich domu inne kobiety. Skarżąca twierdzi, że później wycofała pozew o rozwód z powodu grózb i nacisków ze strony męża.

27. W dniu 2 kwietnia 1998 r. skarżąca i jej matka zwróciły się do Prokuratury Głównej w Diyarbakır z wnioskiem o zastosowanie środków ochronnych przez władze w związku z groźbami śmierci ze strony H.O. i jego ojca.

28. W dniach 2 i 3 kwietnia 1998 r. funkcjonariusze policji odebrali zeznania od skarżącej, jej matki, brata i jego żony, jak również od H.O. i jego ojca. Skarżąca i jej matka stwierdziły, że H.O. próbował przejechać je swoim samochodem i groził, że je zabije, jeśli skarżąca nie wróci do H.O. Wskazały, że skarżąca już wniosła pozew o rozwód i że nie chciała ponownie zamieszkać z H.O. Brat skarżącej i jego żona twierdzili, że skarżąca była zniechęcana przez matkę do powrotu do męża i że nie wiedzieli o groźbach H.O. i jego ojca. H.O. utrzymywał, że jego jedynym zamiarem było zjednoczenie rodziny, ale teściowa mu to uniemożliwiała. Twierdził również, że bezskutecznie zwracał się o pomoc do brata skarżącej i starszych członków rodziny. Utrzymywał, że nigdy nie groził skarżącej ani jej matce i że ich zarzuty były nieprawdziwe. Ojciec H.O. utrzymywał, że matka skarżącej chciała, aby jej córka rozwiodła się z H.O. i wyszła za mąż za kogoś innego.

29. W raporcie z dnia 3 kwietnia 1998 r. Dyrektor Departamentu Prawa i Porządku Publicznego Dyrekcji Bezpieczeństwa w Diyarbakır poinformował Prokuraturę Główną o wynikach postępowania przygotowawczego prowadzonego w sprawie zarzutów przedstawionych przez skarżącą i jej matkę. Stwierdził, że skarżąca zostawiła męża i zamieszkała z matką. Wielokrotne prośby H.O. o powrót jego żony spotykały się z odmową ze

strony matki skarżącej, która obrażała H.O. i zarzucała mu, że H.O. groził jej śmiercią. H.O. spędził dwadzieścia pięć dni w zakładzie karnym za potrącenie samochodem swojej teściowej, a po wyjściu na wolność zwrócił się do kilku mediatorów o przekonanie żony do powrotu do domu. Matka nie pozwoliła jednak skarżącej na powrót do H.O. Obie strony groziły sobie nawzajem. Ponadto matka chciała rozdzielić córkę z H.O., aby zemścić się na jej byłym mężu, ciągle rzuciła nieprawdziwe oskarżenia, a także „marnowała” czas sił bezpieczeństwa.

30. W dniu 14 kwietnia 1998 r. Prokurator Główny w Diyarbakır oskarżył H.O. i jego ojca A.O. o kierowanie gróźb śmierci wobec skarżącej i jej matki, tj. o czyn z art. 188 § 1 kodeksu karnego.

31. W dniu 30 kwietnia 1998 r. sąd karny w Diyarbakır uchylił zastosowane wobec H.O. tymczasowe aresztowanie. Ponadto sąd ten uznał, że nie jest właściwy w przedmiotowej sprawie i przesłał akta do sądu przysięgłych w Diyarbakır.

32. W dniu 11 maja 1998 r. sąd przysięgłych zakwalifikował przestępstwo jako usiłowanie zabójstwa. Na rozprawie w dniu 9 lipca 1998 r. H.O. powtórzył, że zdarzenie było wypadkiem; drzwi samochodu były otwarte i przypadkowo uderzył skarżących, gdy samochód ruszył. Skarżąca i jej matka potwierdziły wyjaśnienie H.O. i twierdziły, że nie chcą już prowadzenia postępowania.

33. W dniu 23 czerwca 1998 r. sąd przysięgłych w Diyarbakır uniewinnił H.O. i jego ojca od zarzutu kierowania gróźb śmierci z powodu braku wystarczających dowodów. Sąd zauważył, że oskarżony zaprzeczył zarzutom, a skarżące wycofały swoje skargi. Skarżąca ponownie zamieszkała z H.O.

34. W dniu 9 lipca 1998 r. matka skarżącej została poddana kolejnemu badaniu lekarskiemu, które wykazało, że jej obrażenia nie zagrażały życiu, ale były na tyle poważne, aby uczynić ją niezdolną do pracy przez dwadzieścia pięć dni.

35. Na rozprawie w dniu 8 października 1998 r. skarżąca i jej matka wycofały swoje skargi. Stwierdziły, że drzwi samochodu były otwarte i że H.O. przypadkowo w nie uderzył. Zapytane o skargi wobec H.O., skarżąca i jej matka stwierdziły, że pokłóciły się z H.O. i że złożyły je w złości.

36. W dniu 17 listopada 1998 r. sąd przysięgłych w Diyarbakır stwierdził, że sprawa powinna zostać umorzona w zakresie przestępstwa przeciwko skarżącej, ponieważ wycofała ona swoją skargę. Uznał przy tym, że pomimo tego, że matka skarżącej również wycofała swoją skargę, H.O. powinien zostać skazany za to przestępstwo, ponieważ obrażenia były poważniejsze. Następnie sąd skazał H.O. na karę trzech miesięcy pozbawienia wolności i karę grzywny; kara pozbawienia wolności została później zamieniona na karę grzywny.

E. Piąty przypadek naruszenia przez H.O. nietykalności cielesnej wobec skarżącej: spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu

37. W dniu 29 października 2001 r. skarżąca udała się w odwiedzinach do swojej matki. Później tego samego dnia H.O. zadzwonił i poprosił skarżącą, by wróciła do domu. Skarżąca, obawiając się, że jej mąż znów będzie wobec niej agresywny, powiedziała do matki „ten człowiek rozerwie mnie na strzępy!” Matka skarżącej namówiła ją do powrotu z dziećmi do domu. Trzy kwadranse później jedno z dzieci wróciło, mówiąc, że ojciec zadźgał i zabił matkę. Matka skarżącej pospieszyła do domu skarżącej. Zobaczyła skarżącą leżącą na podłodze we krwi. Z pomocą sąsiadów wsadziła skarżącą do taksówki i zawiozła ją do szpitala państwowego w Diyarbakır. Władze szpitala poinformowały ją, że stan skarżącej jest poważny i przeniosły ją do szpitala klinicznego Dicle, w którym panowały lepsze warunki. W opinii lekarskiej dotyczącej skarżącej odnotowano siedem ran zadanych nożem w różne części jej ciała. Nie uznano jednak, że zagrażały one życiu skarżącej.

38. Około godz. 23.30 tego samego dnia H.O. zgłosił się na posterunek policji. Policja zabezpieczyła nóż, którego H.O. użył podczas zdarzenia. H.O. utrzymywał, że gdy wrócił o godz. 18.00 jego żony i dzieci nadal nie było w domu. Zadzwonił do nich i poprosił, by wrócili. Gdy wrócili, zapytał skarżącą: „Dlaczego włóczysz się po dworze? Dlaczego nic mi nie ugotowałaś?” Skarżąca odpowiedziała: „Jedliśmy u mojej matki” i przyniosła mu talerz z owocami. Kłótnia trwała. Zapytał skarżącą: „Dlaczego tak często chodzisz do swojej matki? Nie chodź tam tak często, siedź w domu i opiekuj się dziećmi!” Kłótnia przybrała na sile. W pewnym momencie skarżąca zaatakowała go widelcem. Zaczęła się bójka, podczas której mężczyzna stracił panowanie nad sobą, chwycił nóż do owoców i ugodził skarżącą; nie pamiętał, ile razy. Twierdził, że jego żona jest większa od niego, więc musiał zareagować na jej atak. Dodał, że jego żona nie jest złym człowiekiem i jeszcze dwa lata temu żyli razem w pokoju. Kłótnie zaczęły się, gdy matka skarżącej zaczęła ingerować w ich małżeństwo. Stwierdził, że żałuje tego, co zrobił. H.O. został zwolniony po złożeniu wyjaśnień.

39. W dniu 31 października 2001 r. adwokat matki skarżącej złożył wniosek do Prokuratury w Diyarbakır. W swoim wniosku adwokat stwierdziła, że matka skarżącej powiedziała jej, że H.O. bardzo dotkliwie pobił jej córkę około pięć lat wcześniej, w związku z czym został zatrzymany i tymczasowo aresztowany. Zwolniono go jednak na pierwszej rozprawie. Twierdziła, że jej klientka i skarżąca zostały zmuszone do wycofania swoich skarg z powodu ciągłych gróźb śmierci i nacisków ze strony H.O. Ponadto stwierdziła, że istnieją pogłoski, że H.O. był zamieszany w handel kobietami. Wreszcie odniosła się do zdarzenia z dnia 4 marca 1998 r. (zob. paragraf 23 powyżej), twierdząc, że po tak poważnym zdarzeniu zwolnienie H.O. było moralnie szkodliwe i wniosła o jego zatrzymanie w areszcie.

40. W dniu 2 listopada 2001 r. adwokat skarżącej złożyła w Prokuraturze Głównej sprzeciw wobec opinii lekarskiej sporządzonej przez Szpital Wydziału Medycznego Dicle, w której stwierdzono, że obrażenia skarżącej nie zagrażały jej życiu. Adwokat zażądała ponownego badania lekarskiego.

41. W dniu 9 listopada 2001 r. skarżąca złożyła wniosek do Prokuratury Głównej w Diyarbakır, skarżąc się, że została wielokrotnie pchnięta nożem przez H.O. po kłótni z nim. Zwróciła się do prokuratora o skierowanie jej do Zakładu Medycyny Sądowej na ponowne badania lekarskie.

42. W dniu 8 listopada 2001 r. skarżąca została poddana nowemu badaniu lekarskiemu w Zakładzie Medycyny Sądowej w Diyarbakır na polecenie prokuratora. Lekarz medycyny sądowej stwierdził obecność ran zadanych nożem na lewym nadgarstku (o długości 3 cm), na lewym biodrze (o głębokości 5 cm), kolejną ranę o głębokości 2 cm na lewym biodrze oraz ranę tuż nad lewym kolanem. Orzekł, że obrażenia te nie zagrażają życiu, ale pozbawiają skarżącą zdolności do pracy przez siedem dni.

43. W dniu 12 grudnia 2001 r. prokurator wniósł akt oskarżenia do Sądu Magistrackiego w Diyarbakır, oskarżając H.O. o naruszenie nietykalności cielesnej z użyciem noża z art. 456 § 4 i 457 § 1 kodeksu karnego.

44. Wyrokiem karnym z dnia 23 maja 2002 r. Drugi Sąd Magistracki w Diyarbakır orzekł wobec H.O. karę grzywny w wysokości 839.957.040 lirów tureckich (TRL) za naruszenie nietykalności cielesnej skarżącej z użyciem noża. Sąd ten rozłożył płatność grzywny na osiem rat.

F. Szósty incydent, podczas którego H.O. groził skarżącej

45. W dniu 14 listopada 2001 r. skarżąca złożyła skargę do prokuratury w Diyarbakır, twierdząc, że H.O. jej groził.

46. W dniu 11 marca 2002 r. prokurator uznał, że poza zarzutami skarżącej brak jest konkretnych dowodów, które pozwalałyby wszcząć wobec H.O. postępowanie karne.

G. Matka skarżącej złożyła w prokuraturze skargę w związku z groźbami spowodowania śmierci kierowanymi przez H.O. i A.O.

47. W dniu 19 listopada 2001 r. matka skarżącej złożyła skargę do prokuratora. W swojej skardze stwierdziła, że H.O., A.O. i ich bliscy konsekwentnie grozili jej i jej córce. W szczególności H.O. powiedział jej: „Zabiję ciebie, twoje dzieci i całą twoją rodzinę!” Nękał ją również i naruszał jej prywatność, kręcąc się po jej posesji z nożami i pistoletami. Utrzymywała, że to H.O. Powinien ponieść odpowiedzialność w przypadku gdyby doszło do incydentu z udziałem jej i jej rodziny. Odniosła się również do wydarzeń z dnia 29 października 2001 r., kiedy to skarżąca została przez niego ugodzona nożem (zob. paragraf 37 powyżej). W odpowiedzi na tę skargę, w dniu 22 listopada 2002 r. prokurator wystosował pismo do Dyrekcji

Bezpieczeństwa w Diyarbakır, w którym zwrócił się o odebranie zeznań od skarżącej i H.O. oraz o przedłożenie w jego biurze raportu z postępowania przygotowawczego.

48. W międzyczasie, w dniu 14 grudnia 2001 r. skarżąca ponownie wniosła pozew o rozwód do sądu cywilnego w Diyarbakır.

49. W dniu 23 grudnia 2001 r. policja odebrała od H.O. zeznania w związku z zarzutami matki skarżącej. Zaprzeczył zarzucanym mu czynom i twierdził, że jego teściowa, która ingerowała w jego małżeństwo i wpływała na jego żonę, aby prowadziła niemoralne życie, kierowała wobec niego groźby. W dniu 5 stycznia 2002 r. policja odebrała kolejne zeznania od matki skarżącej. Twierdziła, że H.O. codziennie przychodził pod jej drzwi, pokazywał nóż lub broń i groził, że zabije ją, jej córkę i wnuki.

50. W dniu 10 stycznia 2002 r. H.O. został oskarżony na podstawie art. 191 § 1 kodeksu karnego o groźenie śmiercią.

51. W dniu 27 lutego 2002 r. matka skarżącej złożyła kolejną skargę do Prokuratury w Diyarbakır. Potwierdziła, że groźby H.O. nasiliły się. H.O. wraz ze swoimi znajomymi nękał ją, groził jej i przeklinał przez telefon. Stwierdziła, że jej życie jest w bezpośrednim niebezpieczeństwie i zażądała, aby policja założyła podsłuch na telefon skarżącej i podjęła działania przeciwko H.O. Tego samego dnia prokurator polecił Dyrekcji Tureckiego Telekomu w Diyarbakır przedłożyć w jego biurze listy wszystkich numerów, które miały wykonywać połączenia na linię telefoniczną matki skarżącej w ciągu następnego miesiąca. Wobec braku jakiegokolwiek odpowiedzi prokurator ponowił swój wniosek w dniu 3 kwietnia 2002 r.

52. W dniu 16 kwietnia 2002 r. Sąd Magistracki w Diyarbakır przesłuchał H.O. w związku z jego atakiem na teściową z użyciem noża. On powtórzył zeznanie, które złożył na policji, dodając, że nie życzy sobie, aby jego żona odwiedzała matkę, ponieważ prowadzi ona niemoralne życie.

H. Zabójstwo matki skarżącej przez H.O.

53. Od czasu incydentu z dnia 29 października 2001 r. skarżąca mieszkała ze swoją matką.

54. W nieokreślonym dniu matka skarżącej umówiła się z firmą przeprowadzkową na przewiezienie jej mebli do İzmiru. H.O. dowiedział się o tym i miał powiedzieć: „Gdziekolwiek pójdziesz, znajdę cię i zabiję!”. Pomimo gróźb, w dniu 11 marca 2002 r. meble zostały załadowane na samochód firmy przeprowadzkowej. Ciężarówka wykonała dwa przejazdy pomiędzy centrum przeładunkowym firmy a domem. Podczas trzeciego przejazdu matka skarżącej zapytała kierowcę, czy mogłaby pojechać z nim do centrum przeładunkowego. Usiadła na przednim siedzeniu, obok kierowcy. Po drodze przed ciężarówką zajechała taksówka i zaczęła sygnalizować. Kierowca ciężarówki, myśląc, że taksówkarz chce zapytać o adres, zatrzymał się. H.O. wysiadł z taksówki. Otworzył drzwi z przodu

pojazdu, gdzie siedziała matka skarżącej, krzyknął coś w rodzaju: „Dokąd zabierasz meble?” i strzelił do niej. Matka skarżącej zmarła na miejscu.

I. Postępowanie karne prowadzone przeciwko H.O.

55. W dniu 3 marca 2002 r. prokurator w Diyarbakır wniósł akt oskarżenia do sądu przysięgłych w Diyarbakır, oskarżając H.O. o umyślne zabójstwo z art. 449 § 1 kodeksu karnego.

56. W swoich wyjaśnieniach złożonych na policji, przed prokuratorem i sądem, H.O. twierdził, że zabił matkę skarżącej, ponieważ nakłaniała jego żonę do prowadzenia niemoralnego życia, takiego jak jej własne, i przekonywała jego żonę do opuszczenia go, zabierając ze sobą ich dzieci. Twierdził ponadto, że w dniu zdarzenia, gdy zapytał zmarłą, dokąd zabiera meble i gdzie jest jego żona, zmarła odpowiedziała: „Spierd..., zabiorę ci żonę i sprzedam”. Stwierdził, że stracił panowanie nad sobą i zastrzelił ją z obawy o swój honor i dzieci.

57. W prawomocnym wyroku z dnia 26 marca 2008 r. sąd przysięgłych w Diyarbakır skazał H.O. za zabójstwo i nielegalne posiadanie broni palnej. Skazał go na dożywotnią karę pozbawienia wolności. Jednakże, biorąc pod uwagę fakt, że oskarżony popełnił przestępstwo wskutek prowokacji ze strony zmarłej oraz jego dobre zachowanie w toku postępowania, sąd obniżył wymiar pierwotnej kary, zmieniając go na piętnaście lat i dziesięć miesięcy pozbawienia wolności oraz grzywnę w wysokości 180 lirów tureckich (TRY). Biorąc pod uwagę okres tymczasowego aresztowania skazanego oraz fakt, że wyrok będzie podlegał kontroli w postępowaniu apelacyjnym, sąd nakazał zwolnienie H.O.

58. Postępowanie apelacyjne przed Sądem Kasacyjnym jest nadal w toku.

J. Ostatnie wydarzenia po zwolnieniu H.O.

59. Pismem z dnia 15 kwietnia 2008 r. skarżąca złożyła do Prokuratury Głównej Kemalpaşa w İzmir zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa celem przekazania go do Prokuratury Głównej Diyarbakır, oraz zwróciła się do władz o podjęcie działań mających na celu ochronę jej życia. Wskazała, że jej były mąż¹, H.O., został zwolniony z zakładu karnego i że na początku kwietnia udał się do jej chłopaka M.M., który pracował na budowie w Diyarbakır, i zapytał go o miejsce jej pobytu. Ponieważ M.M. odmówił podania mu jej adresu, H.O. groził mu i powiedział, że zabije jego i skarżącą. Skarżąca twierdziła, że H.O. zabił już jej matkę i że nie zawaha się przed zabiciem jej. Ciągłe zmieniała adres, aby H.O. nie mógł jej znaleźć. Wreszcie poprosiła organy ścigania o zachowanie w tajemnicy jej adresu, wskazanego

1. W nieokreślonym dniu po zabójstwie matki skarżąca uzyskała rozwód.

w skardze, oraz nazwiska jej chłopaka, a także o pociągnięcie H.O. do odpowiedzialności, gdyby jej lub jej bliskim stało się coś złego.

60. W dniu 14 maja 2008 r. pełnomocnik skarżącej poinformował Trybunał, że mąż skarżącej został zwolniony z zakładu karnego i że ponownie zaczął kierować groźby pod adresem skarżącej. Zarzuciła, że pomimo jej wniosków nie podjęto żadnych środków. W związku z tym zwróciła się do Trybunału o wystąpienie do Rządu o zapewnienie wystarczającej ochrony.

61. Pismem z dnia 16 maja 2008 r. Sekretariat przekazał wniosek skarżącej Rządowi w celu przedstawienia uwag i wezwał go do poinformowania Trybunału o środkach, które mają zostać podjęte przez jego władze.

62. W dniu 26 maja 2008 r. Dyrektor Departamentu Prawa Międzynarodowego i Stosunków Międzynarodowych przy Ministerstwie Sprawiedliwości przesłał faksem pismo do Prokuratury Głównej w Diyarbakır w związku ze skargami skarżącej skierowanymi do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Poinformował Prokuraturę Główną o toczącym się postępowaniu skarżącej przed Trybunałem i poprosił o udzielenie informacji na temat aktualnego stanu wykonania kary wobec H.O., stanu postępowania w sprawie zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa złożonego przez skarżącą w Prokuraturze Głównej Kemalpaşa w İzmir oraz środkach podjętych w celu ochrony życia skarżącej.

63. Tego samego dnia prokurator z Prokuratury Głównej w Diyarbakır napisał do Biura Gubernatora Diyarbakır i poprosił go o podjęcie działań mających na celu ochronę skarżącej.

64. Pismem z dnia 28 maja 2008 r. skierowanym przez Prokuraturę Główną w Diyarbakır do Centralnej Dyrekcji Policji Şehitler w Diyarbakır, prokurator (A.E.) zwrócił się do policji o wezwanie H.O. do jego biura w związku z prowadzonym postępowaniem przygotowawczym.

65. W dniu 29 maja 2008 r. A.E. przesłuchał H.O. w związku ze złożonym przez skarżącą zawiadomieniem o popełnieniu przestępstwa. H.O. zaprzeczył zarzutowi, jakoby kierował groźby wobec skarżącej i twierdził, że wysunęła ona takie zarzuty w celu niepokojenia go po zwolnieniu z zakładu karnego. Utrzymywał, że nie czuje żadnej wrogości wobec skarżącej i że poświęcił się rodzinie i dzieciom.

66. W dniu 3 czerwca 2008 r. A.E. odebrał zeznania od chłopaka skarżącej, M.M. M.M. stwierdził, że H.O. zadzwonił do niego i poprosił o adres skarżącej, a także powiedział mu, że ją zabije. M.M. nie spotkał się z H.O. Nie złożył też przeciwko H.O. zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa. Zadzwonił jednak do skarżącej i poinformował ją o groźbach kierowanych przez H.O.

67. W piśmie z dnia 20 czerwca 2008 r. Rząd poinformował Trybunał, że mąż skarżącej nie odbył jeszcze kary, ale został zwolniony na czas postępowania apelacyjnego w celu uniknięcia przekroczenia dopuszczalnego

okresu tymczasowego aresztowania. Stwierdził również, że lokalny urząd gubernatora oraz Prokuratura Główna zostały poinformowane o zawiadomieniu skarżącej o popełnieniu przestępstwa oraz że zostały poinstruowane o podjęciu środków ostrożności w celu ochrony skarżącej.

68. Wreszcie, w dniu 14 listopada 2008 r. pełnomocnik skarżącej poinformował Trybunał, że istnieje bezpośrednie zagrożenie życia jego klientki, ponieważ władze nadal nie podjęły żadnych działań, aby ochronić ją przed jej byłym mężem. Sekretariat Trybunału przekazał to pismo tego samego dnia Rządowi, wzywając go do udzielenia informacji na temat środków podjętych w celu ochrony skarżącej.

69. W dniu 21 listopada 2008 r. Rząd poinformował Trybunał, że policja podjęła szczególne środki w celu ochrony skarżącej przed jej byłym mężem. W szczególności, zdjęcie i odciski palców męża skarżącej zostały rozesłane do lokalnych posterunków policji, aby organy ścigania mogły dokonać jego zatrzymania, jeśli pojawi się w pobliżu miejsca zamieszkania skarżącej. Policja przesłuchiwała skarżącą w związku z zarzutami. Podała, że w ciągu ostatniego okresu półtora miesiąca mąż jej nie groził.

II. WŁAŚCIWE PRAWO KRAJOWE I PRAKTYKA

A. Krajowe prawo i praktyka

70. Poniżej przedstawiono odpowiednie przepisy prawa krajowego, na które powołują się organy sądowe w niniejszej sprawie.

1. Kodeks karny

Art. 188

„Kto przy użyciu siły lub groźby zmusza inną osobę do podjęcia lub niepodejmowania czynności lub do uzyskania zgody tej drugiej osoby na podjęcie czynności ... podlega karze pozbawienia wolności od sześciu miesięcy do jednego roku oraz karze grzywny w wysokości od tysiąca do trzech tysięcy lirów [...]”

Artykuł 191 § 1

„Kto, poza sytuacjami określonymi w ustawie, grozi innej osobie ciężką i krzywdzącą szkodą, podlega karze sześciu miesięcy pozbawienia wolności”.

Artykuł 449

„W przypadku popełnienia zabójstwa:

a) przeciwko żonie, mężowi, siostrze lub bratu, przysposabiającej matce, przysposobionemu dziecku, macosze, ojczymowi, pasierbowi, teściowi, teściowej, zięciowi lub synowej [...] sprawca podlega karze dożywotniego pozbawienia wolności [...]"

Artykuł 456 §§ 1, 2 i 4

„Kto dręczy fizycznie inną osobę, narusza jej dobro lub powoduje uszkodzenie mózgu, bez zamiaru popełnienia zabójstwa, podlega karze pozbawienia wolności od sześciu miesięcy do jednego roku.

Jeżeli czyn stanowi zagrożenie dla życia pokrzywdzonego lub powoduje stałe osłabienie jednego z organów lub zmysłów, lub trwałą trudność w mówieniu, lub trwałe uszkodzenie twarzy, lub chorobę fizyczną lub psychiczną przez dwadzieścia lub więcej dni, lub uniemożliwia [pokrzywdzonemu] kontynuowanie normalnej pracy przez taką samą liczbę dni, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od dwóch do pięciu lat.

[...]

Jeżeli czyn nie spowodował choroby lub nie uniemożliwił [pokrzywdzonemu] kontynuowania normalnej pracy lub sytuacje te nie trwały dłużej niż dziesięć dni, sprawca podlega karze od dwóch do sześciu miesięcy pozbawienia wolności lub karze wysokiej grzywny od dwunastu tysięcy do stu pięćdziesięciu tysięcy lirów, pod warunkiem złożenia zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa przez pokrzywdzonego [...]"

Artykuł 457

„Jeżeli czyny wymienione w art. 456 zostały popełnione przeciwko osobom wymienionym w art. 449 albo jeżeli czyn został popełniony przy użyciu ukrytej lub widocznej broni lub szkodliwego środka chemicznego, wymiar kary zwiększa się o jedną trzecią do połowy wymiaru kary głównej."

Artykuł 460

„W sytuacjach wymienionych w art. 456 i 459, gdy wszczęcie ścigania zależy od wniesienia skargi [przez pokrzywdzonego], jeżeli skarżący zrzeknie się swoich roszczeń przed ogłoszeniem prawomocnego wyroku, postępowanie z oskarżenia publicznego umarza się."

2. *Ustawa o ochronie rodziny (ustawa nr 4320 z dnia 14 stycznia 1998 r.)*

Artykuł 1

„Jeżeli małżonek lub dziecko albo inny członek rodziny mieszkający we wspólnym gospodarstwie domowym jest poddawany przemocy domowej i jeżeli sąd magistrański rozpatrujący sprawy cywilne zostanie powiadomiony o tym fakcie przez tę osobę lub przez Prokuraturę Główną, sąd, biorąc pod uwagę charakter czynu, może z urzędu zarządzić zastosowanie jednego lub kilku z następujących środków lub innych podobnych środków, które uzna za stosowne. Wobec małżonka-sprawcy można orzec:

- a) zakaz stosowania przemocy lub gróźb wobec drugiego małżonka lub dzieci (lub innych członków rodziny mieszkających we wspólnym gospodarstwie domowym);
- b) nakaz opuszczenia wspólnego mieszkania i zrzeczenia się go na rzecz drugiego małżonka i ewentualnych dzieci oraz zakaz zbliżania się do mieszkania, w którym mieszka drugi małżonek i dzieci a także do ich miejsc pracy;
- c) zakaz wyrządzania szkody majątkowej drugiemu małżonkowi (lub dzieciom bądź innym członkom rodziny mieszkającym we wspólnym gospodarstwie domowym);
- d) zakaz przeszkadzania drugiemu małżonkowi lub dzieciom (lub innym członkom rodziny mieszkającym we wspólnym gospodarstwie domowym) poprzez używanie urządzeń komunikacyjnych;
- e) nakaz oddania broni lub podobnych narzędzi funkcjonariuszom organów ścigania;
- f) zakaz przychodzenia do wspólnego mieszkania będąc pod wpływem alkoholu lub innych środków odurzających oraz używania tego rodzaju środków we wspólnym mieszkaniu.

Powyższe środki orzeka się na okres nieprzekraczający sześciu miesięcy. W postanowieniu ostrzega się małżonka-sprawcę, że nieprzestrzeganie orzeczonych środków będzie skutkować jego zatrzymaniem i skazaniem na karę pozbawienia wolności. Biorąc pod uwagę standard życia pokrzywdzonego, sąd może zarządzić tymczasowe alimenty.

Wnioski składane na podstawie art. 1 są wolne od opłat sądowych.”

Artykuł 2

„Odpis postanowienia o zastosowaniu środka sąd przekazuje Prokuraturze Główniej. Prokuratura Główna monitoruje wykonanie postanowienia z pomocą organów ścigania.

W przypadku nieprzestrzegania postanowienia o zastosowaniu środka organ ścigania przeprowadza dochodzenie z urzędu, bez konieczności składania zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa przez pokrzywdzonego, i niezwłocznie przekazuje dokumenty do Prokuratury Główniej.

Przeciwko małżonkowi, który nie stosuje się do postanowienia o zastosowaniu środka Prokuratura Główna wszczyna postępowanie z oskarżenia publicznego przed sądem magistrałkim. Miejsce i sprawne przeprowadzenie rozprawy w sprawie regulują przepisy ustawy nr 3005 o postępowaniu w sprawach *in flagrante delicto*.

Nawet jeżeli dany czyn stanowi odrębne przestępstwo, małżonek, który nie stosuje się do postanowienia o zastosowaniu środka, podlega również karze pozbawienia wolności od trzech do sześciu miesięcy.”

3. Rozporządzenie do ustawy o ochronie rodziny z dnia 1 marca 2008 r

71. Rozporządzenie, opracowane w celu wdrożenia ustawy nr 4320, określa środki, które należy podjąć wobec członków rodziny stosujących przemoc, a także procedury i zasady stosowania tych środków w celu ochrony członków rodziny poddanych przemocy domowej.

B. Istotne materiały z zakresu prawa międzynarodowego i materiały prawnoporównawcze

1. Stanowisko Organizacji Narodów Zjednoczonych w sprawie przemocy domowej i dyskryminacji kobiet

72. Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (CEDAW) została przyjęta w 1979 r. przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych i ratyfikowana przez Turcję w dniu 19 stycznia 1986 r.

73. CEDAW definiuje dyskryminację kobiet jako „[...] wszelkie różnicowanie, wyłączenie lub ograniczenie ze względu na płeć, które powoduje lub ma na celu uszczuplenie albo uniemożliwienie kobietom, niezależnie od ich stanu cywilnego, przyznania, realizacji bądź korzystania na

równi z mężczyznami z praw człowieka oraz podstawowych wolności w dziedzinach życia politycznego, gospodarczego, społecznego, kulturalnego, obywatelskiego i innych.” Jeśli chodzi o zobowiązania państw, art. 2 CEDAW stanowi, w odpowiednim zakresie, co następuje:

„Państwa Strony potępiają dyskryminację kobiet we wszelkich jej formach oraz zgadzają się prowadzić, za pomocą wszelkich odpowiednich środków i bez zwłoki, politykę likwidującą dyskryminację kobiet i w tym celu zobowiązują się:

[...]

e) podejmować wszelkie stosowne kroki, aby likwidować dyskryminację kobiet przez jakiegokolwiek osoby, organizacje i przedsiębiorstwa;

f) podejmować wszelkie stosowne kroki, łącznie z ustawodawczymi, w celu zmiany lub uchylenia

wszelkich ustaw, zarządzeń, zwyczajów lub praktyk, które stanowią dyskryminację kobiet;

[...]"

74. Komitet ds. likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (zwany dalej „Komitetem CEDAW”) stwierdził, że „przemoc ze względu na płeć jest formą dyskryminacji, która poważnie ogranicza zdolność kobiet do korzystania z praw i wolności na zasadzie równości z mężczyznami” i dlatego jest zakazana na mocy art. 1 CEDAW. Do ogólnej kategorii przemocy ze względu na płeć Komitet CEDAW zalicza przemoc „aktem prywatnym”¹ i „przemocą w rodzinie”². W związku z tym przemoc ze względu na płeć wiąże się z obowiązkami po stronie państw. Zalecenie Ogólne nr 19 zawiera katalog takich obowiązków. Obejmują one obowiązek państw do „podjęcia wszelkich środków prawnych i innych, które są niezbędne do zapewnienia skutecznej ochrony kobiet przed przemocą ze względu na płeć³, „w tym sankcji karnych, środków cywilnych i kompensacyjnych w celu ochrony kobiet przed wszelkimi rodzajami przemocy”⁴. W swoich uwagach końcowych do połączonego czwartego i piątego sprawozdania okresowego Turcji (zwanych dalej „uwagami końcowymi”) Komitet CEDAW powtórzył, że przemoc wobec kobiet, w tym przemoc domowa, stanowi formę dyskryminacji (zob. dokument ONZ CEDAW/C/TUR/4-5 i Corr.1 z dnia 15 lutego 2005 r., § 28).

75. Ponadto, w swoich wyjaśnieniach do Zalecenia ogólnego nr 19 Komitet CEDAW stwierdził, co następuje:

„[...] 6. Konwencja w art. 1 definiuje dyskryminację kobiet. Definicja dyskryminacji obejmuje przemoc ze względu na płeć, czyli przemoc skierowaną przeciwko kobiecie, ponieważ jest ona kobietą, lub przemoc, która dotyka kobiety w sposób nieproporcjonalny. Obejmuje ono czyny, które powodują fizyczną, psychiczną lub seksualną krzywdę lub cierpienie, groźby takich czynów, przymus i inne rodzaje pozbawienia wolności. Przemoc ze względu na płeć może naruszać konkretne postanowienia Konwencji, niezależnie od tego, czy postanowienia te wyraźnie wspominają o przemocach.

7. Przemoc ze względu na płeć, która utrudnia lub niweczy korzystanie przez kobiety z praw człowieka i podstawowych wolności wynikających z ogólnego prawa międzynarodowego lub z konwencji dotyczących praw człowieka, jest dyskryminacją w rozumieniu art. 1 Konwencji.

1. Zob. Zalecenie ogólne nr 19 Komitetu CEDAW w sprawie przemocy wobec kobiet (1992), dok. CEDAW/C/1992/L.1/Add.15, § 24 (a).

2. Ibid., § 24 (b); zob. także § 24 (r).

3. Ibid., § 24 (t).

4. Ibid., § 24 (t) (i); zob. także § 24 (r) dotyczący środków niezbędnych do przewyciężenia przemocy w rodzinie.

Uwagi dotyczące poszczególnych artykułów Konwencji

[...]

Artykuł 2 lit. f), art. 5 i art. 10 lit. c)

11. Tradycyjne postawy, zgodnie z którymi kobiety są uważane za podwładne mężczyźn lub odgrywają stereotypowe role, utrwalają szeroko rozpowszechnione praktyki związane z przemocą lub przymusem, takie jak przemoc w rodzinie i znęcanie się nad nią, przymusowe małżeństwa, śmierć z powodu posagu, ataków kwasem i obrzezaniem kobiet. Takie uprzedzenia i praktyki mogą usprawiedliwiać przemoc ze względu na płeć jako formę ochrony lub kontroli kobiet. Skutkiem takiej przemocy dla fizycznej i psychicznej integralności kobiet jest pozbawienie ich równego korzystania, wykonywania i znajomości praw człowieka i podstawowych wolności. Chociaż uwaga ta odnosi się głównie do rzeczywistej przemocy lub groźby jej użycia, podstawowe konsekwencje tych form przemocy ze względu na płeć pomagają utrzymać kobiety w podrzędnych rolach i przyczyniają się do niskiego poziomu uczestnictwa w życiu politycznym oraz do ich niższego poziomu wykształcenia, umiejętności i możliwości pracy.”

76. W sprawie *A.T. przeciwko Węgrom* (decyzja z dnia 26 stycznia 2005 r.), w której skarżąca zarzucała, że jej mąż będący jej konkubentem i ojcem dwójki jej dzieci od 1998 r. znęcał się nad nią fizycznie i groził jej, Komitet CEDAW nakazał Węgrom podjęcie środków „w celu zagwarantowania integralności fizycznej i psychicznej skarżącej i jej rodziny”, jak również zapewnienie jej bezpiecznego miejsca zamieszkania, w którym mogłaby zamieszkać wraz z dziećmi, a także zapewnienie jej wsparcia dla dzieci, pomocy prawnej i odszkodowania proporcjonalnego do poniesionej krzywdy i naruszenia jej praw. Komitet skierował również do Węgier kilka ogólnych zaleceń dotyczących poprawy ochrony kobiet przed przemocą domową, takich jak ustanowienie skutecznych postępowań przygotowawczych, prawnych i sądowych oraz zwiększenie środków na leczenie i wsparcie.

77. W sprawie *Fatma Yildirim przeciwko Austrii* (decyzja z dnia 1 października 2007 r.), która dotyczyła zabójstwa pani Yildirim przez jej męża, Komitet CEDAW stwierdził, że Państwo-Strona naruszyło obowiązek zachowania należytej staranności w zakresie ochrony Fatmy Yildirim. Stwierdził zatem, że Państwo-Strona naruszyło swoje zobowiązania wynikające z art. 2 lit. a) i c) do f) oraz art. 3 CEDAW w związku z art. 1 CEDAW i Zaleceniem Ogólnym nr 19 Komitetu CEDAW oraz odpowiadające im prawa zmarłej Fatmy Yildirim do życia oraz do integralności fizycznej i psychicznej.

78. Deklaracja Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych w sprawie eliminacji przemocy wobec kobiet (1993), w art. 4 lit. c), wzywa państwa do „podjęcia wszelkich wysiłków w celu zapobiegania oraz zgodnego z prawem państwowym ścigania i karania aktów przemocy wobec kobiet, bez względu na to, czy popełniane są przez osoby publiczne, czy też prywatne”.

79. W swoim trzecim sprawozdaniu z dnia 20 stycznia 2006 r. dla Komisji Praw Człowieka Rady Gospodarczej i Społecznej ONZ (E/CN.4/2006/61) specjalny sprawozdawca ds. przemocy wobec kobiet uznał, że istnieje zasada zwyczajowego prawa międzynarodowego, która „zobowiązuje państwa do zapobiegania aktom przemocy wobec kobiet i reagowania na nie z należytą starannością”.

2. Rada Europy

80. W swoim zaleceniu Rec(2002)5 z dnia 30 kwietnia 2002 r. w sprawie ochrony kobiet przed przemocą Komitet Ministrów Rady Europy stwierdził między innymi, że państwa członkowskie powinny wprowadzić, rozwijać i/lub ulepszać w razie potrzeby polityki krajowe przeciwko przemocy, w oparciu o maksymalne bezpieczeństwo i ochronę ofiar, wsparcie i pomoc, przystosowanie prawa karnego i cywilnego, podnoszeniu świadomości społecznej, szkoleniu osób zawodowo stykających się z przemocą wobec kobiet oraz zapobieganiu.

81. Komitet Ministrów zalecił w szczególności, aby państwa członkowskie karały poważną przemoc wobec kobiet, taką jak przemoc seksualna i zgwałcenie, wykorzystywanie bezbronności ciężarnych, bezbronych, chorych, niepełnosprawnych lub zależnych ofiar, a także karały nadużywanie pozycji przez sprawcę. W zaleceniu stwierdzono również, że państwa członkowskie powinny zapewnić wszystkim ofiarom przemocy możliwość wszczęcia postępowania, wprowadzić przepisy gwarantujące, że postępowanie karne może zostać wszczęte przez prokuratora, zachęcać prokuratorów do postrzegania przemocy wobec kobiet i dzieci jako czynnika obciążającego lub decydującego o podejmowaniu decyzji odnośnie ścigania w interesie publicznym, zapewnić, w razie potrzeby, podjęcie środków mających na celu skuteczną ochronę ofiar przed groźbami i ewentualnymi aktami zemsty oraz podjąć konkretne środki w celu zapewnienia ochrony praw dzieci w toku postępowania.

82. W odniesieniu do przemocy w rodzinie Komitet Ministrów zalecił, aby państwa członkowskie zakwalifikowały wszystkie formy przemocy w rodzinie jako przestępstwa i przewidziały możliwość podjęcia środków, m.in. w celu umożliwienia sądom przyjęcia środków tymczasowych mających na celu ochronę ofiar, zakazania sprawcy kontaktowania się, komunikowania się lub zbliżania do ofiary, zamieszkiwania lub wjazdu na określone obszary, karania wszelkich naruszeń środków nałożonych na sprawcę oraz ustanowienia obowiązkowego protokołu do stosowania przez policję, służby medyczne i socjalne.

3. System międzyamerykański

83. W sprawie *Velazquez-Rodriguez przeciwko Hondurasowi*, Międzyamerykański Trybunał Praw Człowieka stwierdził:

„Bezprawny czyn, który narusza prawa człowieka, a którego początkowo nie można bezpośrednio przypisać państwu (na przykład dlatego, że jest to czyn osoby prywatnej lub że osoba odpowiedzialna nie została zidentyfikowana), może prowadzić do międzynarodowej odpowiedzialności państwa, nie ze względu na sam czyn, ale ze względu na brak należytej staranności w zapobieganiu naruszeniu lub reagowaniu na nie zgodnie z wymogami Konwencji.”¹

84. Podstawa prawna ostatecznego przypisania państwu odpowiedzialności za czyny prywatne opiera się na niedopełnieniu przez państwo obowiązku zapewnienia ochrony praw człowieka, określonego w art. 1 § 1 Amerykańskiej Konwencji Praw Człowieka². Orzecznictwo Trybunału Międzyamerykańskiego odzwierciedla tę zasadę poprzez wielokrotne pociąganie państw do odpowiedzialności międzynarodowej z powodu braku należytej staranności w zapobieganiu naruszeniom praw człowieka, prowadzeniu postępowań przygotowawczych w sprawie sprawców i nakładaniu na nich sankcji lub zapewnieniu rodzinom sprawców odpowiedniego zadośćuczynienia.

85. Międzyamerykańska konwencja o zapobieganiu, karaniu i eliminacji przemocy wobec kobiet (Konwencja z Belém do Pará)³ określa obowiązki państw w zakresie eliminowania przemocy ze względu na płeć. Jest to jedyny wielostronny traktat dotyczący praw człowieka, który zajmuje się wyłącznie przemocą wobec kobiet.

86. Komisja Międzyamerykańska przyjmuje podejście Międzyamerykańskiego Trybunału Praw Człowieka do kwestii przypisania odpowiedzialności państwa za działania i zaniechania osób prywatnych. W sprawie *Maria Da Penha przeciwko Brazylii*⁴ Komisja uznała, że brak należytej staranności ze strony państwa w zapobieganiu i badaniu skargi dotyczącej przemocy domowej uzasadnia stwierdzenie odpowiedzialności państwa na podstawie Amerykańskiej Konwencji Praw Człowieka i Konwencji z Belém do Pará. Ponadto, Brazylia naruszyła prawa skarżącej i nie wykonała swojego obowiązku (m.in. wynikającego z art. 7 Konwencji z Belém do Pará, zobowiązującego państwa do potępienia wszelkich form przemocy wobec kobiet), z powodu bezczynności i tolerancji dla stosowanej przemocy. W szczególności Komisja stwierdziła, że:

1. Wyrok z dnia 29 lipca 1988 r., Inter-Am. Ct. H.R. (ser. C) 4, § 172

2. Podpisano na Międzyamerykańskiej Specjalistycznej Konferencji Praw Człowieka, San Jose, Kostaryka, dnia 22 listopada 1969 r. Artykuł 1 stanowi: „1. Państwa-Strony niniejszej Konwencji podejmują się szanować prawa i wolności w niej uznane oraz zapewnić wszystkim osobom podległym ich jurysdykcji, wolne i pełne korzystanie z tych praw i wolności bez jakiegokolwiek dyskryminacji ze względu na rasę, kolor skóry, płeć, język, religijne, polityczne lub inne poglądy, pochodzenie narodowe lub społeczne, status ekonomiczny, urodzenie lub jakąkolwiek inną sytuację społeczną. 2. Dla celów niniejszej Konwencji »osoba« oznacza każdą istotę ludzką.”

3. Przyjęta przez Organizację Państw Amerykańskich i weszła w życie z dniem 5 marca 1995 r.

4. Sprawa 12.051, 16 kwietnia 2001 r., Raport nr 54/01, Inter-Am. C.H.R., Raport roczny 2000, OEA/Ser.L/V/II.111 Doc. 20 rev. (2000).

„[...] tolerancja organów państwowych nie ogranicza się do tego przypadku; jest to raczej wzór. Przyzwalanie na tę sytuację przez cały system służy jedynie utrwalaniu psychologicznych, społecznych i historycznych korzeni i czynników, które podtrzymują i zachęcają do przemocy wobec kobiet.

Biorąc pod uwagę fakt, że przemoc, której ofiarą padła Maria da Penha, wpisuje się w ogólny schemat zaniedbań i braku skutecznych działań ze strony państwa w zakresie ścigania i skazywania sprawców, Komisja uważa, że w tym przypadku chodzi nie tylko o niedopełnienie obowiązku ścigania i skazywania, ale także obowiązku zapobiegania tym poniżającym praktykom. Ta ogólna i dyskryminująca nieskuteczność sądów tworzy również klimat sprzyjający przemocy w rodzinie, ponieważ społeczeństwo nie widzi żadnych dowodów na gotowość państwa, jako przedstawiciela społeczeństwa, do podjęcia skutecznych działań w celu sankcjonowania takich czynów.”¹

4. MATERIAŁ DO ANALIZY PRAWNO-PORÓWNAWCZEJ

87. W jedenastu państwach członkowskich Rady Europy, a mianowicie w Albanii, Austrii, Bośni i Hercegowinie, Estonii, Grecji, Włoszech, Polsce, Portugalii, San Marino, Hiszpanii i Szwajcarii, w przypadkach przemocy domowej władze są zobowiązane do kontynuowania postępowania karnego pomimo wycofania skargi przez pokrzywdzonego.

88. W dwudziestu siedmiu państwach członkowskich, a mianowicie w Andorze, Armenii, Azerbejdżanie, Belgii, Bułgarii, na Cyprze, w Republice Czeskiej, Danii, Anglii i Walii, Finlandii, „Byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii”, Francji, Gruzji, Niemczech, na Węgrzech, w Irlandii, na Łotwie, w Luksemburgu, na Malcie, w Mołdawii, Holandii, Federacji Rosyjskiej, Serbii, Słowacji, Szwecji, Turcji i na Ukrainie, władze dysponują marginesem swobody przy podejmowaniu decyzji o wszczęciu postępowania karnego przeciwko sprawcom przemocy domowej. W wielu systemach prawnych rozróżnia się przestępstwa ścigane z oskarżenia prywatnego (w przypadku których warunkiem koniecznym jest złożenie skargi przez pokrzywdzonego) oraz przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego (zazwyczaj poważniejsze przestępstwa, w przypadku których ściganie uznaje się za leżące w interesie publicznym).

89. Z ustawodawstwa i praktyki wyżej wymienionych dwudziestu siedmiu państw wynika, że decyzja o tym, czy kontynuować postępowanie w przypadku wycofania skargi przez pokrzywdzonego, leży w gestii organów ścigania, które przede wszystkim biorą pod uwagę interes publiczny w kontynuowaniu postępowania karnego. W niektórych jurysdykcjach, takich jak Anglia i Walia, przy podejmowaniu decyzji o tym, czy prowadzić postępowanie karne przeciwko sprawcom przemocy domowej, prokuratorzy (Prokuratura Koronna) są zobowiązani wziąć pod uwagę określone czynniki, w tym: powagę przestępstwa; czy obrażenia pokrzywdzonego mają charakter fizyczny czy psychiczny; czy oskarżony użył broni; czy oskarżony wypowiadał jakiejkolwiek groźby od czasu ataku; czy oskarżony zaplanował

1. Ibid., §§ 55 i 56.

atak; wpływ (w tym psychologiczny) na ewentualne dzieci mieszkające we wspólnym gospodarstwie domowym; możliwość ponownego popełnienia przestępstwa przez oskarżonego; ciągłe zagrożenie dla zdrowia i bezpieczeństwa pokrzywdzonego lub każdej innej osoby, która była lub może być w to zamieszana; aktualna relacja pokrzywdzonego z oskarżonym; wpływ na tę relację kontynuowania postępowania wbrew woli pokrzywdzonego; historia związku, w szczególności jeśli w przeszłości miały miejsce inne akty przemocy; oraz przeszłość kryminalna oskarżonego, w szczególności wcześniejsze akty przemocy. Bezpośrednio nawiązuje się do potrzeby znalezienia równowagi między prawami pokrzywdzonych i ewentualnych dzieci wynikającymi z art. 2 i art. 8 przy podejmowaniu decyzji o sposobie działania.

90. Rumunia wydaje się być jedynym państwem, które opiera kontynuację postępowania karnego w całości i we wszystkich okolicznościach na życzeniach/skargach pokrzywdzonego.

C. Sprawozdania dotyczące przemocy domowej i sytuacji kobiet w Turcji

1. Opinia Fundacji na rzecz Schronienia Kobiet „Purpurowy Dach” (Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı - „Fundacja Mor Çatı”) w sprawie wdrożenia ustawy nr 4320 z dnia 7 lipca 2007 r.

91. Zgodnie z tym sprawozdaniem, ustawa nr 4320 (zob. paragraf 70 powyżej) nie została jeszcze w pełni wdrożona. W ostatnich latach nastąpił wzrost liczby „nakazów ochronnych” lub decyzji zabezpieczających wydawanych przez sądy rodzinne. Jednakże niektóre sądy, w odpowiedzi na wnioski składane przez kobiety znajdujące się w śmiertelnym niebezpieczeństwie, nadal wyznaczają rozprawy z dwu-, a nawet trzymiesięcznym wyprzedzeniem. W tych okolicznościach sędziowie i prokuratorzy traktują postanowienie na podstawie ustawy nr 4320 tak, jakby było ono formą postanowienia rozwodowego, podczas gdy celem ustawy jest podjęcie pilnych działań na rzecz kobiet, które chcą chronić własne życie. Po wydaniu decyzji kobiety napotykały na szereg problemów związanych z jego wykonaniem.

92. W ciągu dwóch lat przed ukazaniem się sprawozdania około 900 kobiet zgłosiło się do Fundacji Mor Çatı i podjęło ogromne wysiłki, aby skorzystać z ustawy nr 4320, ale z tej liczby tylko 120 odniosło sukces. Fundacja Mor Çatı stwierdziła poważne problemy z wdrażaniem ustawy nr 4320. W szczególności zaobserwowano, że przemoc domowa jest nadal tolerowana na posterunkach policji, a niektórzy policjanci próbują działać jako arbitrzy, stają po stronie mężczyzny lub sugerują, aby kobieta wycofała swoją skargę. Istnieją również poważne problemy z doręczeniem mężowi decyzji wydanej przez sąd na podstawie ustawy nr 4320. W przypadku kilku

kobiet, które chciały współpracować z Fundacją Mor Çatı, decyzje nie zostały wykonane, ponieważ ich mężowie byli policjantami lub pozostawali w przyjacielskich stosunkach z funkcjonariuszami danego komisariatu.

93. Ponadto występują nieuzasadnione opóźnienia w wydawaniu decyzji przez sądy. Wynika to z postawy sądów, które traktują skargi dotyczące przemocy domowej jako formę pozwu rozwodowego. Uważa się, że za takimi opóźnieniami kryje się podejrzenie, że kobiety, które nie doznały przemocy, mogą składać takie wnioski. Zarzuty, że kobiety nadużywają ustawy nr 4320 są nieprawdziwe. Ponieważ ciężar ekonomiczny domu spoczywa prawie w 100% na mężczyznach, byłoby niemożliwe, aby kobiety zażądały wprowadzenia w życie ustawy nr 4320, chyba że znalazłyby się w obliczu śmiertelnego niebezpieczeństwa. Wreszcie, przedmiotowe postanowienia mają na ogół wąski zakres lub nie są rozszerzane przez sądy.

2. Sprawozdanie badawcze sporządzone przez Centrum Informacji i Wdrażania Praw Kobiet przy Stowarzyszeniu Adwokackim w Diyarbakır (KA-MER) na temat wdrożenia ustawy nr 4320, z dnia 25 listopada 2005 r.

94. Według tego sprawozdania w Turcji rozwinęła się kultura przemocy, a przemoc jest tolerowana w wielu dziedzinach życia. W wyniku badania czynności prawnych w sądzie pokoju zajmującym się sprawami cywilnymi (*sulh hukuk mahkemesi*) i trzech sądach cywilnych (*asliye hukuk mahkemesi*) w Diyarbakır zidentyfikowano 183 sprawy wniesione na podstawie ustawy nr 4320 od dnia wejścia w życie ustawy w 1998 r. do września 2005 r. W 104 z tych spraw sąd nakazał podjęcie różnych środków, natomiast w pozostałych 79 sprawach sąd stwierdził brak podstaw do wydania postanowienia, oddalił powództwo lub orzekł o braku swojej właściwości.

95. Pomimo wagi problemu przemocy domowej, na podstawie wspomnianej ustawy złożono bardzo niewiele wniosków, ponieważ albo opinia publiczna nie jest ogólnie świadoma istnienia tego problemu, albo poziom zaufania do sił bezpieczeństwa jest w tym regionie bardzo niski. Najważniejsze problemy wynikały z opóźnień w wydawaniu postanowień oraz z braku monitorowania przez władze ich wykonania.

96. Ponadto negatywne nastawienie funkcjonariuszy policji na komisariatach do ofiar przemocy domowej jest jedną z przeszkód uniemożliwiających kobietom korzystanie z tej ustawy. Kobiety, które zgłaszają się na komisariat policji z powodu przemocy domowej, spotykają się z postawami, które traktują problem jako prywatną sprawę rodzinną, w której policja niechętnie interweniuje.

97. Niniejsze sprawozdanie zawiera zalecenia mające na celu poprawę wdrażania ustawy nr 4320 oraz zwiększenie ochrony ofiar przemocy domowej.

3. *Statystyki infolinii KA-MER w Diyarbakır za okres od 1 sierpnia 1997 r. do 30 czerwca 2007 r*

98. Niniejsze sprawozdanie statystyczno-informacyjne sporządzono w oparciu o wywiady przeprowadzone z 2 484 kobietami. Wydaje się, że wszyscy skarżący byli poddawani przemocy psychicznej, a około 60% było poddawanych przemocy fizycznej. Najwięcej ofiar jest w grupie wiekowej 20-30 lat (43%). 57% tych kobiet to mężatki. Większość ofiar to analfabeci lub osoby o niskim poziomie wykształcenia. 78% kobiet jest pochodzenia kurdyjskiego. 91% ofiar, które zadzwoniły na infolinię pomocową, pochodzi z Diyarbakır. 85% ofiar nie ma niezależnego źródła dochodu.

4. *Raport Amnesty International z 2004 r. zatytułowane „Turcja: kobiety w obliczu przemocy w rodzinie”*

99. Według tego raportu, informacje statystyczne na temat zakresu przemocy wobec kobiet w Turcji są ograniczone i niewiarygodne. Niemniej jednak wydaje się, że kultura przemocy domowej stawia kobiety w podwójnym zagrożeniu, zarówno jako ofiary przemocy, jak i dlatego, że odmawia się im skutecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości. Szczególnie zagrożone są kobiety z grup szczególnie narażonych, np. z rodzin o niskich dochodach lub uciekające przed konfliktami czy klęskami żywiołowymi. W związku z tym stwierdzono, że przestępstwa wobec kobiet w południowo-wschodniej Turcji pozostają w dużej mierze bezkarne.

100. Zauważono, że obrońcy praw kobiet walczą z postawami społecznymi, które tolerują przemoc wobec kobiet i są często podzielane przez sędziów, wysokich urzędników państwowych i liderów opinii w społeczeństwie. Nawet po tym, jak reformy legislacyjne zniosły prawne przyzwolenie na dyskryminacyjne traktowanie, postawy, które wymuszają na kobietach dostosowanie się do pewnych kodeksów zachowań, ograniczają ich wybory życiowe.

101. W raporcie stwierdzono, że na każdym szczeblu systemu sądownictwa karnego władze nie reagują szybko ani rygorystycznie na skargi kobiet dotyczące zgwałcenia, napaści na tle seksualnym lub innych form przemocy w rodzinie. Policja niechętnie zapobiega przemocy w rodzinie i prowadzi dochodzenia w jej sprawie, w tym w sprawie brutalnych zgonów kobiet. Prokuratorzy odmawiają wszczęcia postępowania przygotowawczego w sprawach dotyczących przemocy domowej lub nakazania zastosowania środków ochronnych wobec kobiet zagrożonych ze strony rodziny lub społeczności. Policja i sądy nie dbają o to, by mężczyźni, którym doręcza się decyzje sądów, w tym decyzje o zastosowaniu środków, stosowali się do nich. Przyznają im nadmierną pobłażliwość przy wydawaniu wyroków, powołując się na „prowokację” ze strony pokrzywdzonego i na podstawie najbłahszych dowodów.

102. Istnieje wiele barier, z którymi borykają się kobiety potrzebujące dostępu do wymiaru sprawiedliwości i ochrony przed przemocą. Policjanci często uważają, że ich obowiązkiem jest zachęcanie kobiet do powrotu do domu i „zaprowadzenia spokoju” i nie badają ich skarg. Wiele kobiet, szczególnie na obszarach wiejskich, nie jest w stanie złożyć formalnej skargi, ponieważ opuszczanie ich dzielnic naraża je na intensywną kontrolę, krytykę, a w niektórych przypadkach na przemoc.

103. Ponadto, chociaż wydaje się, że niektóre sądy zaczęły wdrażać reformy, swoboda uznania przyznana sądom nadal powoduje nieuzasadnione pobłażanie sprawcom przemocy domowej. W takich przypadkach wymiary kar ulegają obniżeniu według uznania sędziów, którzy nadal biorą pod uwagę „poważne prowokacje” związane z naruszeniem zwyczajów, tradycji lub honoru.

104. Wreszcie, w raporcie zawarto szereg zaleceń dla rządu tureckiego oraz władz lokalnych i religijnych, mających na celu rozwiązanie problemu przemocy domowej.

5. Raport na temat przestępstw honorowych, przygotowany przez projekt „Sprawiedliwość dla wszystkich” Stowarzyszenia Prawników w Diyarbakir oraz Centrum Informacji i Wdrażania Praw Kobiet

105. Raport został przygotowany w celu przyjrzenia się wymiarowi sądowemu zjawiska tzw. przestępstw honorowych. Przeprowadzono badanie orzeczeń w sprawach przed sądami przysięgłych i sądami dla dzieci w Diyarbakir. Celem badania było określenie odsetka spraw bezprawnych zabójstw kierowanych do sądów, stosunku sądownictwa do nich, linii obrony oskarżonych w tych sprawach, roli struktury społecznej (tj. rad rodzinnych i zwyczajów) oraz przyczyn zabójstw. W tym celu zbadano sprawy w sądach przysięgłych i dziecięcych w Diyarbakir w latach 1999-2005. W ciągu tych siedmiu lat stwierdzono 59 przypadków, w których wydano wyrok. W tych sprawach zabito 71 pokrzywdzonych/osób, a 81 osób było sądzonych jako oskarżeni.

106. Według przeprowadzających badanie, w sprawach, w których pokrzywdzonym/osobą zabita był mężczyzna, zaobserwowano, że oskarżeni twierdzili w swojej obronie, że pokrzywdzony/osoba zabita zgwałciła, doprowadziła do innej czynności seksualnej lub uprowadziła osobę bliską oskarżonego, lub próbowała namówić osobę bliską oskarżonego do prostytucji. W sprawach, w których pokrzywdzonym/osobą zabita była kobieta, oskarżeni twierdzili na swoją obronę, że pokrzywdzony/osoba zabita rozmawiała z innymi mężczyznami, uprawiała prostytucję lub popełniła cudzołóstwo. W 46 wyrokach zastosowano przepisy łagodzące dotyczące nieuzasadnionego prowokowania. W przypadku 61 wyroków skazujących zastosowano przepisy art. 59 tureckiego kodeksu karnego dotyczące uznaniowego łagodzenia.

PRAWO

A. DOPUSZCZALNOŚĆ

107. Rząd zakwestionował dopuszczalność skargi z dwóch powodów.

A. Nieprzestrzeganie zasady sześciomiesięcznego terminu wynikającej z art. 35 ust. 1 Konwencji

108. Rząd stwierdził, że skarżąca nie dochowała sześciomiesięcznego terminu w odniesieniu do wydarzeń, które miały miejsce przed 2001 r. Twierdził, że należy uznać, że wydarzenia, które miały miejsce w latach 1995-2001, nastąpiły poza określonymi ramami czasowymi. Jeśli skarżąca nie była zadowolona z decyzji wydanych przez władze krajowe w następstwie wydarzeń, które miały miejsce w wyżej wymienionym okresie, powinna była złożyć wniosek do Komisji lub, po wejściu w życie Protokołu nr 11, do Trybunału w ciągu sześciu miesięcy od wydania każdej decyzji.

109. Skarżąca twierdziła, że złożyła swój wniosek w ciągu sześciu miesięcy od spornych wydarzeń. Jej zdaniem wydarzenia te należy uznać za całość i nie należy ich rozpatrywać oddzielnie.

110. Trybunał powtarza, że celem zasady sześciomiesięcznego terminu wynikającej z art. 35 ust. 1 Konwencji jest promowanie bezpieczeństwa prawa i zapewnienie, aby sprawy budzące wątpliwości w świetle Konwencji były rozpatrywane w rozsądnym terminie (zob. Kenar przeciwko Turcji (dec.), nr 67215/01, 1 grudnia 2005 r.). Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem Trybunału, w przypadku braku możliwości skorzystania z krajowego środka odwoławczego, termin sześciu miesięcy biegnie od dnia popełnienia czynu objętego skargą.

111. W tym względzie Trybunał zauważył, że od dnia 10 kwietnia 1995 r. skarżąca i jej matka były ofiarami wielokrotnych napaści i grózb ze strony H.O. skierowanych przeciwko ich integralności fizycznej. Te akty przemocy doprowadziły do śmierci matki skarżącej i spowodowały u niej ogromne cierpienie i udrękę. Chociaż pomiędzy przedmiotowymi zdarzeniami występowały przerwy, Trybunał uważa, że ogólnie przemocy, której skarżąca i jej matka były poddawane przez długi okres czasu, nie należy uznać za pojedyncze i odrębne epizody, a zatem musi być rozpatrywana łącznie jako łańcuch powiązanych ze sobą zdarzeń.

112. W związku z tym Trybunał zauważył, że skarżąca złożyła skargę w ciągu sześciu miesięcy od zabójstwa jej matki przez H.O., które to wydarzenie można uznać za moment, w którym zdała sobie sprawę z nieskuteczności środków odwoławczych w prawie krajowym, w wyniku zaniechania przez władze powstrzymania H.O. od popełniania dalszych aktów przemocy. Biorąc pod uwagę, że okoliczności te nie świadczą o

jakimkolwiek opóźnieniu ze strony skarżącej w złożeniu skargi, gdy stało się jasne, że nie ma możliwości uzyskania zadośćuczynienia z tytułu jej skarg, Trybunał uważa, że za właściwą datę dla celów sześciomiesięcznego terminu nie należy uznawać daty wcześniejszej niż co najmniej 13 marca 2002 r. (zob. paragraf 54 powyżej). W każdym razie, były mąż skarżącej nadal kierował groźby dotyczące jej życia i dobrego samopoczucia, a zatem nie można powiedzieć, że wspomniany wzorzec przemocy ustał (zob. paragrafy 59-69 powyżej).

113. W szczególnym kontekście tej sprawy wynika, że skargi skarżącej zostały wniesione w sześciomiesięcznym terminie wymaganym przez art. 35 ust 1 Konwencji. Trybunał oddala zatem zastrzeżenie wstępne Rządu w tym zakresie.

B. Niewyczerpanie krajowych środków odwoławczych

114. Rząd twierdził ponadto, że skarżąca nie wyczerpała krajowych środków odwoławczych, ponieważ ona i jej matka wielokrotnie wycofywały swoje skargi i doprowadziły do zakończenia postępowania karnego przeciwko skarżącej. Utrzymywał, że skarżąca nie skorzystała również z ochrony przyznanej przez ustawę nr 4320 i że uniemożliwiła prokuratorowi wystąpienie do sądu rodzinnego, wycofując swoje skargi. Podniósł ponadto, że skarżąca mogła skorzystać z administracyjnych i cywilnoprawnych środków odwoławczych, których skuteczność została uznana przez Trybunał w poprzednich sprawach (powołując się na *Aytekin przeciwko Turcji*, 23 września 1998 r., *Zbiór wyroków i decyzji* 1998-VII). Wreszcie, powołując się na wyroki Trybunału w sprawach *Ahmet Sadık przeciwko Grecji* (15 listopada 1996 r., § 34, *Zbiór* 1996-V) oraz *Cardot przeciwko Francji* (19 marca 1991 r., § 30, Seria A nr 200), Rząd twierdził, że skarżąca nie podniosła, nawet co do istoty, swoich skarg na dyskryminację przed władzami krajowymi i dlatego skargi te należy uznać za niedopuszczalne.

115. Skarżąca twierdziła, że wyczerpała wszystkie środki odwoławcze dostępne w prawie krajowym. Twierdziła, że krajowe środki odwoławcze okazały się nieskuteczne, biorąc pod uwagę, że władze nie były w stanie ochronić życia jej matki i powstrzymać jej męża przed złym traktowaniem jej i jej matki. W odniesieniu do powołania się Rządu na ustawę nr 4320, że nie skorzystała ona ze środków odwoławczych w niej zawartych, skarżąca zauważyła, że ustawa ta weszła w życie 14 stycznia 1998 r., podczas gdy znaczna część spornych wydarzeń miała miejsce przed tą datą. Przed wejściem w życie ustawy nr 4320 nie istniał żaden mechanizm ochrony przed przemocą domową. W każdym razie, pomimo jej licznych skarg karnych składanych do Prokuratury Głównej, żaden ze środków ochronnych przewidzianych w ustawie nr 4320 nie został podjęty w celu ochrony życia i dobrego samopoczucia skarżącej i jej matki.

116. Trybunał zauważa, że główne pytanie w odniesieniu do kwestii wyczerpania krajowych środków odwoławczych dotyczy tego, czy skarżące nie skorzystały z dostępnych środków odwoławczych w prawie krajowym, w szczególności tych przewidzianych w ustawie nr 4320, oraz czy władze krajowe były zobowiązane do kontynuowania postępowania karnego przeciwko mężowi skarżącej pomimo wycofania skarg przez ofiary. Pytania te są nierozdzielnie związane z kwestią skuteczności krajowych środków odwoławczych w zapewnieniu wystarczających gwarancji dla skarżącej i jej matki przed przemocą domową. W związku z tym Trybunał dołącza te pytania do przedmiotu sprawy i zbada je na podstawie art. 2, 3 i 14 Konwencji (zob. m.in. *Şemsi Önen przeciwko Turcji*, nr 22876/93, § 77, 14 maja 2002 r.).

117. W związku z powyższym Trybunał zauważa, że skarga nie jest w sposób oczywisty nieuzasadniona w rozumieniu art. 35 ust 3 lit. a Konwencji. Ponadto zauważa, że nie jest ona również niedopuszczalna pod żadnym innym względem. Tym samym należy uznać ją za dopuszczalną.

II. ZARZUCANE NARUSZENIE ART. 2 KONWENCJI

118. Skarżąca zarzuciła, że władze nie zabezpieczyły prawa do życia jej matki, która została zabita przez jej męża, z naruszeniem art. 2 ust 1 Konwencji, którego odpowiednia część stanowi:

Prawo każdego człowieka do życia jest chronione przez ustawę. Nikt nie może być umyślnie pozbawiony życia, wyjąwszy przypadki wykonania wyroku sądowego skazującego za przestępstwo, za które ustawa przewiduje taką karę.

A. Stanowiska stron

1. Skarżący

119. Skarżąca twierdziła na wstępie, że przemoc domowa była tolerowana przez władze i społeczeństwo oraz że sprawcy przemocy domowej byli bezkarni. W związku z tym zwróciła uwagę, że pomimo licznych skarg karnych kierowanych do Prokuratury Głównej w Diyarbakır, żaden ze środków ochronnych przewidzianych w ustawie nr 4320 nie został podjęty w celu ochrony życia i dobrego samopoczucia jej i jej matki. Z drugiej strony, przy wielu okazjach władze próbowały przekonać skarżącą i jej matkę, aby zrezygnowały ze skarg przeciwko H.O. Władze krajowe pozostały całkowicie bierne w obliczu gróźb śmierci kierowanych przez H.O. i pozostawiły ją i jej matkę na łasce sprawcy.

120. Skarżąca podkreśliła, że skargą z dnia 27 lutego 2002 r. jej matka zwróciła się do Prokuratury Głównej i poinformowała władze o groźbach śmierci ze strony H.O. Jednak prokurator nie zrobił nic, aby ochronić życie

zmarłej. W opinii skarżącej fakt, że władze nie potraktowały poważnie skargi jej matki wyraźnie świadczył o tym, że przemoc domowa była tolerowana przez społeczeństwo i władze krajowe.

121. Skarżąca twierdziła również, że chociaż H.O. został skazany za zabójstwo, wymierzona mu kara nie miała charakteru odstraszającego i była znacznie niższa niż kara zazwyczaj wymierzana za zabójstwo. Wymierzenie łagodnej kary wynikało z faktu, że w swojej obronie przed sądem przysięgłych oskarżony twierdził, że zabił jej matkę, aby chronić swój honor. Powszechną praktyką sądów karnych w Turcji było łagodzenie wyroków w przypadku „przestępstw honorowych”. W sprawach dotyczących „przestępstw honorowych” sądy karne wymierzały sprawcom bardzo łagodne kary lub nie wymierzały ich wcale.

2. Rząd

122. Rząd podkreślił, że władze lokalne podjęły natychmiastowe i konkretne działania w związku ze skargami złożonymi przez skarżącą i jej matkę. W związku z tym, po złożeniu skarg, władze zarejestrowały skargi, przeprowadziły badania lekarskie, przesłuchały świadków, dokonały oględzin miejsc zdarzeń i przekazały skargi właściwym organom prawnym. W razie potrzeby i w zależności od powagi zdarzenia sprawca był tymczasowo aresztowany i skazany przez sądy karne. Postępowanie zostało przeprowadzone w najkrótszym możliwym terminie. Władze wykazały się starannością i zareagowały na skargi, nie wykazały się też zaniedbaniami.

123. Jednakże, wycofując swoje skargi, skarżąca i jej matka uniemożliwiły władzom wszczęcie postępowania karnego przeciwko H.O. i w ten sposób przyczyniły się do bezkarności, którą sprawca wykorzystał. W tym względzie, z akt sprawy nie wynikało, że skarżąca i jej matka wycofały swoje skargi w wyniku jakichkolwiek nacisków wywieranych na nie przez H.O. lub prokuratora prowadzącego postępowanie przygotowawcze. Prowadzenie postępowania karnego przeciwko sprawcy było uzależnione od skarg złożonych lub popieranych przez skarżącą, ponieważ przedmiotowe czyny przestępcze nie spowodowały choroby ani niezdolności do pracy na okres dziesięciu dni lub dłuższy okres, w rozumieniu art. 456 § 4, 457 i 460 kodeksu karnego. Ponadto w większości przypadków sądy karne nie skazały H.O., ponieważ dowody przeciwko niemu były niewystarczające. W związku z tym nie można było oczekiwać, że władze rozdziela skarżącą i jej męża oraz skażą tego ostatniego, podczas gdy żyli oni razem jako rodzina, ponieważ stanowiłoby to naruszenie ich praw wynikających z art. 8 Konwencji.

124. W odniesieniu do skargi złożonej przez matkę skarżącej w dniu 27 lutego 2002 r., Rząd twierdził, że treść tej skargi nie różniła się od poprzednich i miała charakter ogólny. Nie było żadnego konkretnego faktu ani konkretnej przesłanki, że jej życie było rzeczywiście zagrożone. We wniosku matka w ogóle nie domagała się jakiegokolwiek ochrony, a jedynie wnioskowała o szybkie rozpatrzenie jej skargi i ukaranie męża skarżącej.

Niemniej jednak, po otrzymaniu skargi z dnia 27 lutego 2002 r., władze zarejestrowały skargę i przeprowadziły przesłuchanie w dniu 27 maja 2002 r., po którym nastąpiły kolejne przesłuchania. Wreszcie, po zabójstwie matki skarżącej przez H.O., ten ostatni został skazany i wymierzono mu surową karę.

3. *Interweniująca strona trzecia – Interights*

125. Powołując się na praktykę międzynarodową, Interights stwierdziła, że w przypadku, gdy władze krajowe nie działały z należytą starannością w celu zapobiegania przemocy wobec kobiet, w tym przemocy ze strony podmiotów prywatnych, lub w celu prowadzenia postępowania przygotowawczego, ścigania i karania takiej przemocy, państwo może być odpowiedzialne za takie czyny. Charakter *ius cogens* prawa do wolności od tortur i prawa do życia wymagał przykładowej staranności ze strony państwa w odniesieniu do prowadzenia postępowania przygotowawczego w sprawie tych czynów i ścigania ich sprawców.

126. W kontekście przemocy domowej ofiary były często zastraszane lub grożono im, aby nie składały zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa lub wycofały skargę. Odpowiedzialność za zapewnienie odpowiedzialności i ochronę przed bezkarnością spoczywa jednak na państwie, a nie na ofierze. W praktyce międzynarodowej uznano, że szeroki krąg zainteresowanych osób, nie tylko ofiara, powinien mieć możliwość złożenia zawiadomienia i wszczęcia postępowania przygotowawczego w sprawie przemocy domowej. Ponadto praktyka międzynarodowa coraz częściej sugerowała, że w przypadku istnienia wystarczających dowodów i uznania, że leży to w interesie publicznym, ściganie sprawców przemocy domowej powinno być kontynuowane nawet wtedy, gdy ofiara wycofała swoją skargę. Zmiany te wskazują na tendencję odchodzenia od wymogu udziału ofiar na rzecz obciążania państwa odpowiedzialnością za skuteczne ściganie przestępstw.

127. O ile decyzja o odstąpieniu od ścigania w konkretnej sprawie niekoniecznie stanowiłaby naruszenie obowiązku dochowania należytej staranności, o tyle prawo lub praktyka, które automatycznie paraliżowałyby dochodzenie lub ściganie w sprawie przemocy domowej w przypadku wycofania skargi przez ofiarę, stanowiłyby takie naruszenie. W odniesieniu do tych zobowiązań i w nawiązaniu do decyzji Komitetu CEDAW w sprawie *Fatma Yildirim przeciwko Austrii* (przytoczonej w części dotyczącej odpowiednich materiałów międzynarodowych powyżej), stwierdzono, że państwo musi nie tylko zapewnić odpowiednie ramy prawne, ale także zapewnić skuteczne wdrożenie i praktykę egzekwowania prawa.

B. Ocena Trybunału

1. Zarzucany brak ochrony życia matki skarżącej

a) Istotne zasady

128. Trybunał przypomina, że zdanie pierwsze art. 2 ust. 1 Konwencji stanowi, że państwo ma obowiązek nie tylko wstrzymać się od umyślnego i bezprawnego odebrania życia, ale również podejmować kroki służące ochronie życia osób w jego jurysdykcji (zob. *L.C.B. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 9 czerwca 1998, § 36, *Zbiór* 1998-III). Obejmuje to podstawowy obowiązek państwa polegający na zabezpieczeniu prawa do życia poprzez wprowadzenie skutecznych przepisów prawa karnego, które będą odstraszać od popełnienia przestępstwa przeciwko osobie, wspieranych mechanizmem egzekwowania prawa służącym zapobieganiu przypadkom naruszenia takich przepisów, ograniczaniu ich i karaniu. Obowiązek ten rozszerza się również w stosownych okolicznościach na ciąży na władzach pozytywny obowiązek podejmowania prewencyjnych działań operacyjnych w celu ochrony osoby, której życie jest zagrożone, przed czynami zabronionymi innych osób (zob. *Osman przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 28 października 1998 r., § 115, *Zbiór* 1998-VIII, przytoczony w *Kontrová przeciwko Słowacji*, nr 7510/04, § 49, 31 maja 2007 r.).

129. Mając na uwadze trudności w utrzymywaniu porządku w nowoczesnych społeczeństwach, nieprzewidywalność ludzkiego zachowania oraz operacyjne wybory, jakich należy dokonywać z uwzględnieniem priorytetów i zasobów, zakres pozytywnego obowiązku należy interpretować w sposób, który nie powoduje nałożenia na władze niemożliwego do przyjęcia lub nieproporcjonalnego obciążenia. Nie każde domniemane zagrożenie życia będzie wiązało się zatem z wynikającą z Konwencji koniecznością podjęcia przez władze działań operacyjnych służących zapobieżeniu urzeczywistnienia się takiego ryzyka. Aby zaistniał pozytywny obowiązek, konieczne jest stwierdzenie, że władze wiedziały lub powinny były wiedzieć o rzeczywistym i bezpośrednim zagrożeniu życia określonej osoby w związku z czynami zabronionymi osoby trzeciej i nie podjęły – w celu uniknięcia ryzyka – działań, do których były uprawnione, a których podjęcia można było od nich zasadnie oczekiwać. Inną istotną kwestią stanowiącą przedmiot rozważań jest konieczność zapewnienia, aby policja wykonywała swoje uprawnienia i zapobiegała przestępczości w sposób gwarantujący pełne poszanowanie zasad rzetelnego procesu oraz innych gwarancji ograniczających w sposób uprawniony zakres ich działań podejmowanych w związku z prowadzeniem śledztwa i postawieniem sprawców przed wymiarem sprawiedliwości, w tym gwarancji przewidzianych art. 5 i 8 Konwencji (zob. *Osman*, *op. cit.*, § 116).

130. Zdaniem Trybunału, w przypadku zarzutu naruszenia przez władze pozytywnego obowiązku ochrony prawa do życia w kontekście ich wspomnianego wyżej obowiązku zapobiegania i zwalczania przestępstw przeciwko osobie, należy przekonać Trybunał, że władze wiedziały lub powinny były wiedzieć o rzeczywistym i bezpośrednim zagrożeniu życia określonej osoby w związku z czynami zabronionymi osoby trzeciej i nie podjęły – w celu uniknięcia ryzyka – działań, do których były uprawnione, a których podjęcia można było od nich zasadnie oczekiwać. Ponadto, biorąc pod uwagę charakter prawa chronionego przez art. 2, prawa podstawowego w systemie Konwencji, wystarczy, że skarżący wykaże, że władze nie uczyniły wszystkiego, czego można było od nich zasadnie oczekiwać w celu uniknięcia rzeczywistego i bezpośredniego zagrożenia życia, o którym wiedziały lub powinny były wiedzieć. Na to pytanie można odpowiedzieć jedynie w świetle wszystkich okoliczności konkretnej sprawy (*ibid.*).

b) Zastosowanie powyższych zasad w niniejszej sprawie

(i) Zakres sprawy

131. Na podstawie powyższego rozumowania Trybunał sprawdzi, czy władze krajowe wypełniły swój pozytywny obowiązek podjęcia operacyjnych środków zapobiegawczych w celu ochrony prawa do życia matki skarżącego. W związku z tym należy ustalić, czy władze wiedziały lub powinny były wiedzieć w tym czasie o istnieniu rzeczywistego i bezpośredniego zagrożenia dla życia matki skarżącej w związku z czynami przestępczymi popełnionymi przez H.O. Jak wynika z oświadczeń stron, kluczową kwestią w niniejszej sprawie jest to, czy władze lokalne wykazały należytą staranność w celu zapobieżenia przemocy wobec skarżącej i jej matki, w szczególności poprzez podjęcie środków karnych lub innych odpowiednich środków zapobiegawczych wobec H.O. pomimo wycofania skarg przez ofiary.

132. Jednak przed podjęciem tych kwestii, Trybunał musi podkreślić, że kwestia przemocy domowej, która może przybierać różne formy, od przemocy fizycznej po przemoc psychiczną lub przemoc słowną, nie może być ograniczona do okoliczności niniejszej sprawy. Jest to ogólny problem, który dotyczy wszystkich państw członkowskich i który nie zawsze wychodzi na światło dzienne, ponieważ często ma miejsce w relacjach osobistych lub w zamkniętych układach i nie dotyczy tylko kobiet. Trybunał przyznaje, że mężczyźni również mogą być ofiarami przemocy domowej i że również dzieci są często ofiarami tego zjawiska, czy to bezpośrednio, czy pośrednio. W związku z tym, przy rozpatrywaniu niniejszej sprawy Trybunał będzie miał na uwadze wagę przedmiotowego problemu.

(ii) Czy władze lokalne mogły przewidzieć śmiertelny atak ze strony H.O.

133. Przechodząc do okoliczności sprawy, Trybunał zauważył, że skarżąca i jej mąż, H.O., od samego początku mieli problematyczne relacje. W wyniku nieporozumień H.O. uciekał się do przemocy wobec skarżącej, dlatego matka skarżącej interweniowała w ich związek, aby chronić córkę. W ten sposób stała się celem dla H.O., który obwinił ją o bycie przyczyną ich problemów (zob. paragraf 28 powyżej). W związku z tym Trybunał uważa, że należy zwrócić uwagę na niektóre wydarzenia i reakcję władz.

(i) W dniu 10 kwietnia 1995 r. H.O. i A.O. pobili skarżącą i jej matkę, powodując poważne obrażenia fizyczne i grozili, że je zabiją. Chociaż skarżąca i jej matka początkowo złożyły skargę w sprawie tego zdarzenia, postępowanie karne przeciwko H.O. i A.O. umorzono, ponieważ ofiary wycofały swoje skargi (zob. paragrafy 9-11 powyżej).

(ii) W dniu 11 kwietnia 1996 r. H.O. ponownie pobił skarżącą, powodując obrażenia zagrażające życiu. H.O. został tymczasowo aresztowany i wszczęto przeciwko niemu postępowanie karne za ciężki uszczerbek na zdrowiu. Jednakże, po zwolnieniu H.O. skarżąca wycofała swoją skargę, a zarzuty przeciwko H.O. zostały wycofane (zob. paragrafy 13-19 powyżej).

(iii) W dniu 5 lutego 1998 r. H.O. zaatakował skarżącą i jej matkę przy użyciu noża. Wszyscy troje odnieśli poważne obrażenia, a prokurator postanowił nie wnosić oskarżenia przeciwko nikomu ze względu na brak wystarczających dowodów (zob. paragrafy 20 i 21 powyżej).

(iv) W dniu 4 marca 1998 r. H.O. wjechał samochodem w skarżącą i jej matkę. Obie ofiary doznały poważnych obrażeń, a z opinii lekarskich wynikało, że skarżąca była niezdolna do pracy przez siedem dni, a obrażenia jej matki zagrażały życiu. Po tym incydencie pokrzywdzone zwróciły się do Prokuratury Głównej o podjęcie środków ochronnych w związku z groźbami śmierci kierowanymi przez H.O., a skarżąca wszczęła postępowanie rozwodowe. Prowadzone przez policję postępowanie przygotowawcze w sprawie zarzutów ofiar dotyczących gróźb śmierci wykazało, że obie strony groziły sobie nawzajem oraz że matka skarżącej wysunęła takie zarzuty, aby odseparować córkę od H.O. w celu zemsty, a także „zmarnowała” czas sił bezpieczeństwa. Postępowanie karne zostało wszczęte przeciwko H.O. za wypowiedanie gróźb śmierci i usiłowanie zabójstwa, ale po zwolnieniu H.O. z aresztu (zob. paragraf 31 powyżej) skarżącą i jej matkę ponownie wycofały swoje skargi. Tym razem, mimo że prokurator wycofał zarzuty wobec H.O. za kierowanie gróźb śmierci i uderzenie skarżącej, sąd przysięgłych w Diyarbakır uznał go winnym spowodowania obrażeń u matki i skazał go na karę trzech miesięcy pozbawienia wolności, którą później zamieniono na karę grzywny (zob. paragrafy 23-36 powyżej).

(v) W dniu 29 października 2001 r. H.O. siedmiokrotnie ugodził nożem skarżącą po jej wizycie u matki. H.O. zgłosił się na policję twierdząc, że zaatakował swoją żonę w trakcie kłótni spowodowanej ingerencją teściowej w ich małżeństwo. Po odebraniu wyjaśnień od H.O. policjanci zwolnili go.

Jednak matka skarżącej złożyła wniosek do Prokuratury Głównej o zatrzymanie H.O., a także twierdziła, że ona i jej córka musiały wycofać swoje skargi w przeszłości z powodu groźb śmierci i nacisków ze strony H.O. W rezultacie H.O. został uznany za winnego napaści z użyciem noża i skazany na karę grzywny (zob. paragrafy 37-44 powyżej).

(vi) W dniu 14 listopada 2001 roku H.O. groził skarżącej, ale prokurator nie wniósł oskarżenia z powodu braku konkretnych dowodów (zob. paragrafy 45 i 46 powyżej).

(vii) W dniu 19 listopada 2001 r. matka skarżącej złożyła wniosek do miejscowej prokuratury, skarżąc się na ciągłe groźby śmierci i nękanie przez H.O., który miał przy sobie broń. Ponownie, policja odebrała zeznania od H.O. i zwolniła go, ale prokurator postawił mu zarzut kierowania groźb śmierci (zob. paragrafy 47-49 powyżej).

(viii) Później, w dniu 27 lutego 2002 r., matka skarżącej złożyła wniosek do prokuratury, informując go, że groźby H.O. nasiliły się i że ich życie było w bezpośrednim niebezpieczeństwie. W związku z tym zwróciła się do policji o podjęcie działań przeciwko H.O. Policja odebrała zeznania od H.O., a Sąd Magistracki w Diyarbakır przesłuchał go w sprawie zarzutów dopiero po zabójstwie matki skarżącej. H.O. zaprzeczył zarzutom i twierdził, że nie życzył sobie, aby jego żona odwiedzała matkę, która prowadziła niemoralne życie (zob. paragrafy 51-52 powyżej).

134. W świetle powyższych wydarzeń wydaje się, że doszło do eskalacji przemocy wobec skarżącej i jej matki ze strony H. O. Przestępstwa popełnione przez H. O. były na tyle poważne, że uzasadniały zastosowanie środków zapobiegawczych oraz istniało stałe zagrożenie dla zdrowia i bezpieczeństwa pokrzywdzonych. Analizując historię związku, było oczywiste, że sprawca był notowany za przemoc domową, a zatem istniało znaczne ryzyko dalszej przemocy.

135. Ponadto, sytuacja pokrzywdzonych była znana władzom, a matka złożyła wniosek do Prokuratury Głównej w Diyarbakır, stwierdzając, że jej życie jest w bezpośrednim niebezpieczeństwie i prosząc policję o podjęcie działań przeciwko H.O. Jednakże reakcja władz na wniosek matki skarżącej ograniczyła się do odebrania od H.O. zeznań dotyczących zarzutów matki. Około dwa tygodnie po tym wniosku, w dniu 11 marca 2002 roku, zabił on matkę skarżącej (zob. paragraf 54 powyżej).

136. Mając na uwadze powyższe, Trybunał stwierdził, że władze lokalne mogły przewidzieć śmiertelny atak ze strony H.O. Chociaż Trybunał nie może stwierdzić z całą pewnością, że sprawy potoczyłyby się inaczej i że do zabójstwa nie doszłoby, gdyby władze postąpiły inaczej, to jednak powtarza, że niepodjęcie rozsądnych środków, które mogłyby mieć realną perspektywę zmiany skutku lub złagodzenia krzywdy, jest wystarczające do zaangażowania odpowiedzialności państwa (zob. *E. i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 33218/96, § 99, 26 listopada 2002 r.). Dlatego

też Trybunał zbada następnie, w jakim zakresie władze podjęły środki w celu zapobieżenia zabójstwu matki skarżącej.

(iii) Czy władze wykazały należytą staranność w celu zapobieżenia zabójstwu matki skarżącej

137. Rząd twierdził, że za każdym razem, gdy organy ścigania wszczynały postępowanie karne przeciwko H.O., musiały je zgodnie z prawem krajowym umorzyć, ponieważ skarżąca i jej matka wycofywały swoje skargi. Ich zdaniem jakakolwiek dalsza ingerencja władz stanowiłaby naruszenie praw ofiar wynikających z art. 8. Skarżąca wyjaśniła, że ona i jej matka musiały wycofać swoje skargi z powodu gróźb śmierci i nacisków wywieranych przez H.O.

138. Trybunał zauważa na wstępie, że wydaje się, że nie ma ogólnej zgody wśród Państw-Stron co do kontynuowania ścigania karnego przeciwko sprawcom przemocy domowej, gdy ofiara wycofuje swoje skargi (zob. paragrafy 87 i 88 powyżej). Niemniej jednak wydaje się, że władze uznają obowiązek zachowania równowagi między prawami ofiary wynikającymi z art. 2, art. 3 lub art. 8 przy podejmowaniu decyzji o sposobie działania. W związku z tym, po zbadaniu praktyk stosowanych w państwach członkowskich (zob. paragraf 89 powyżej), Trybunał zauważył, że istnieją pewne czynniki, które można wziąć pod uwagę przy podejmowaniu decyzji o kontynuowaniu ścigania:

- powagę przestępstwa;
- czy obrażenia ofiary są fizyczne czy psychiczne;
- czy oskarżony użył broni;
- czy od czasu ataku oskarżony kierował jakiegokolwiek groźby;
- czy oskarżony zaplanował atak;
- wpływ (w tym psychologiczny) na dzieci mieszkające we wspólnym gospodarstwie domowym;
- możliwość ponownego popełnienia przestępstwa przez oskarżonego;
- ciągłe zagrożenie dla zdrowia i bezpieczeństwa ofiary lub każdej innej osoby, która była lub może być zamieszana;
- aktualną relację pokrzywdzonego z oskarżonym oraz wpływ, jaki relacje te miałyby na kontynuowanie postępowania wbrew woli pokrzywdzonego;
- historię relacji, zwłaszcza jeśli w przeszłości dochodziło do innych aktów przemocy; oraz
- przeszłość kryminalną oskarżonego, w szczególności wcześniejsze akty przemocy.

139. Z praktyki tej można wywnioskować, że im poważniejsze przestępstwo lub większe ryzyko popełnienia kolejnych przestępstw, tym bardziej prawdopodobne jest, że w interesie publicznym należy kontynuować ściganie, nawet jeśli ofiary wycofają swoje skargi.

140. W odniesieniu do argumentu Rządu, że jakakolwiek próba rozdzielania skarżącej i jej męża przez władze stanowiłaby naruszenie ich

prawa do życia rodzinnego, a także mając na uwadze, że zgodnie z prawem tureckim nie ma obowiązku ścigania w przypadkach, gdy ofiara wycofuje skargę i nie doznała obrażeń, które czyniłyby ją niezdolną do pracy przez dziesięć lub więcej dni, Trybunał zbada teraz, czy władze lokalne zachowały właściwą równowagę pomiędzy prawami ofiary wynikającymi z art. 2 i art. 8.

141. W związku z tym Trybunał zauważa, że H.O. uciekał się do przemocy od samego początku swojego związku ze skarżącą. W wielu przypadkach zarówno skarżąca, jak i jej matka doznały obrażeń fizycznych i były poddawane presji psychicznej, z uwagi na udrękę i strach. Podczas niektórych napaści H.O. używał śmiertelnej broni, takiej jak nóż lub strzelba, i stale groził śmiercią skarżącej i jej matce. Uwzględniając okoliczności zabójstwa matki skarżącej, można również stwierdzić, że H.O. zaplanował atak, ponieważ miał przy sobie nóż i pistolet oraz wielokrotnie przed atakiem kręcił się w pobliżu domu ofiary (zob. paragrafy 47 i 54 powyżej).

142. Matka skarżącej stała się celem z uwagi na jej postrzegane zaangażowanie w związek pary, a dzieci pary mogą być również uznane za ofiary z uwagi na psychologiczne skutki trwającej w domu rodzinnym przemocy. Jak zauważono powyżej, w niniejszej sprawie dalsza przemoc była nie tylko możliwa, ale nawet przewidywalna, biorąc pod uwagę agresywne zachowanie i przeszłość kryminalną H.O., jego ciągle zagrożenie dla zdrowia i bezpieczeństwa ofiar oraz historię przemocy w związku (zob. paragrafy 10, 13, 23, 37, 45, 47 i 51 powyżej).

143. W opinii Trybunału nie wydaje się, aby władze lokalne w wystarczającym stopniu uwzględniły powyższe czynniki, wielokrotnie podejmując decyzję o umorzeniu postępowania karnego przeciwko H.O. Zamiast tego, wydaje się, że nadały one wyłączną wagę potrzebie powstrzymania się od ingerencji w to, co postrzegali jako „sprawę rodzinną” (zob. paragraf 123 powyżej). Ponadto nic nie wskazuje na to, że władze wzięły pod uwagę motyw wycofania skarg. Stało się tak pomimo wskazania przez matkę skarżącej Prokuratorowi Głównemu w Diyarbakır, że ona i jej córka wycofały swoje skargi z powodu gróźb śmierci i nacisków wywieranych na nie przez H.O. (zob. paragraf 39 powyżej). Uderzające jest również to, że ofiary wycofały swoje skargi, gdy H.O. przebywał na wolności lub po zwolnieniu z aresztu (zob. paragrafy 9-12, 17-19, 31 i 35 powyżej).

144. W odniesieniu do argumentu Rządu, że jakakolwiek dalsza ingerencja władz krajowych stanowiłaby naruszenie praw ofiar na podstawie art. 8 Konwencji, Trybunał przypomina swoje orzeczenie w podobnej sprawie dotyczącej przemocy domowej (zob. *Bevacqua i S. przeciwko Bułgarii*, nr 71127/01, § 83, 12 czerwca 2008 r.), w którym uznał, że stanowisko władz, zgodnie z którym pomoc nie była wymagana, ponieważ spór dotyczył „sprawy prywatnej”, był niezgodny z ich pozytywnymi obowiązkami w zakresie zapewnienia korzystania z praw skarżących.

Ponadto Trybunał powtórzył, że w niektórych przypadkach ingerencja władz krajowych w życie prywatne lub rodzinne jednostek może być konieczna w celu ochrony zdrowia i praw innych osób lub zapobieżenia popełnieniu czynów przestępczych (zob. *K.A. i A.D. przeciwko Belgii*, nr 42758/98 i 45558/99, § 81, 17 lutego 2005 r.). Powaga zagrożenia dla matki skarżącej sprawiła, że taka interwencja władz była w tym przypadku konieczna.

145. Jednakże Trybunał z przykrością zauważa, że postępowanie karne w niniejszej sprawie było ściśle uzależnione od realizacji skarg skarżącej i jej matki z powodu przepisów prawa krajowego obowiązujących w odpowiednim czasie, a mianowicie art. 456 § 4, 457 i 460 nieistniejącego już kodeksu karnego, które uniemożliwiały organom ścigania prowadzenie postępowań przygotowawczych, ponieważ przedmiotowe czyny przestępcze nie skutkowały chorobą ani niezdolnością do pracy przez dziesięć lub więcej dni (zob. paragraf 70 powyżej). Zauważa, że zastosowanie wyżej wymienionych przepisów i łączne zaniechanie przez władze krajowe wszczęcia postępowania karnego przeciwko H.O. pozbawiło matkę skarżącą ochrony jej życia i bezpieczeństwa. Innymi słowy, obowiązujące wówczas ramy prawne, w szczególności wymóg niezdolności do pracy z powodu choroby trwającej co najmniej dziesięć dni, nie spełniały wymogów wynikających z pozytywnych zobowiązań państwa do ustanowienia i skutecznego stosowania systemu karania wszelkich form przemocy domowej i zapewnienia ofiarom wystarczających gwarancji. Trybunał uważa zatem, że mając na uwadze powagę przestępstw popełnionych przez H.O. w przeszłości, prokurator powinien był mieć możliwość kontynuowania postępowania w interesie publicznym, niezależnie od wycofania skarg przez ofiary (zob. w tym względzie Zalecenie Rec(2002)5 Komitetu Ministrów, paragrafy 80-82 powyżej).

146. Pomijając ramy prawne uniemożliwiające skuteczną ochronę ofiar przemocy domowej, Trybunał musi również rozważyć, czy władze lokalne wykazały należytą staranność w celu ochrony prawa do życia matki skarżącej w innych aspektach.

147. W związku z tym Trybunał zauważa, że pomimo skargi zmarłej, że H.O. nękał ją, naruszał jej prywatność poprzez bywanie na jej posesji oraz posiadanie przy sobie noży i broni (zob. paragraf 47 powyżej), policja i prokurator nie osadzili H.O. w areszcie ani nie podjęli innych odpowiednich działań w odniesieniu do zarzutu, że posiadał on strzelbę i wypowiadał przy jej użyciu groźby użycia przemocy (zob. *Kontrová, op. cit.*, § 53). Podczas gdy Rząd twierdził, że nie było konkretnych dowodów na to, że życie matki skarżącej było w bezpośrednim niebezpieczeństwie, Trybunał zauważa, że w rzeczywistości nie jest oczywiste, że władze oceniły zagrożenie stwarzane przez H.O. i doszły do wniosku, że jego zatrzymanie było krokiem nieproporcjonalnym w danych okolicznościach; władze raczej w ogóle nie zajęły się tymi kwestiami. W każdym razie Trybunał podkreśla, że w sprawach dotyczących przemocy domowej prawa sprawców nie mogą

przeważać nad prawami człowieka ofiar do życia oraz do integralności fizycznej i psychicznej (zob. decyzje Komitetu CEDAW w sprawach *Fatma Yildirim przeciwko Austrii* oraz *A.T. przeciwko Węgrom*, *op. cit.*, odpowiednio §§ 12.1.5 i 9.3).

148. Ponadto, w świetle pozytywnego obowiązku państwa do podjęcia operacyjnych środków zapobiegawczych w celu ochrony jednostki, której życie jest zagrożone, można było oczekiwać, że władze, w obliczu podejrzanego, o którym wiadomo, że był notowany za przestępstwa związane z dokonywaniem ataków z użyciem przemocy, podejmą specjalne środki odpowiadające powadze sytuacji w celu ochrony matki skarżącej. W tym celu lokalny prokurator lub sędzia Sądu Magistrackiego w Diyarbakır mógł z urzędu zarządzić jeden lub więcej środków ochronnych wymienionych w art. 1 i 2 ustawy nr 4320 (zob. paragraf 70 powyżej). Mogli oni również wydać decyzję zakazującą kontaktowania się, komunikowania się lub zbliżania się do matki skarżącej lub wstępu na określone obszary (zob. w tym względzie Zalecenie Rec(2002)5 Komitetu Ministrów, paragraf 82 powyżej). Wręcz przeciwnie, w odpowiedzi na wielokrotne prośby matki skarżącej o ochronę, policja i Sąd Magistracki w Diyarbakır jedynie odebrali zeznania od H.O. i zwolnili go (zob. paragrafy 47-52 powyżej). Podczas gdy władze pozostawały bierne przez prawie dwa tygodnie, nie licząc odbierania zeznań, H.O. zastrzelił matkę skarżącą.

149. W tych okolicznościach Trybunał doszedł do wniosku, że nie można uznać, iż władze krajowe wykazały się należyłą starannością. Nie wywiązały się zatem ze swojego pozytywnego obowiązku ochrony prawa do życia matki skarżącej w rozumieniu art. 2 Konwencji.

2. Skuteczność postępowania przygotowawczego w sprawie zabójstwa matki skarżącej

150. Trybunał powtarza, że pozytywne zobowiązania określone w pierwszym zdaniu art. 2 Konwencji wymagają również w sposób dorozumiany, aby ustanowiony został skuteczny i niezależny system sądowy, za pomocą którego można ustalić przyczynę zabójstwa i ukarać winnych (zob., *mutatis mutandis*, *Calvelli i Ciglio przeciwko Włochom* [WI], nr 32967/96, § 51, ETPCz 2002-I). Zasadniczym celem takiego postępowania jest skuteczne wdrażanie przepisów krajowych, które chronią prawo do życia oraz, w przypadkach dotyczących udziału funkcjonariuszy lub organów państwowych, aby zapewnić ich odpowiedzialność za zgony, które nastąpiły w zakresie ich odpowiedzialności (zob. *Paul and Audrey Edwards przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* (dec.), nr 46477/99, §§ 69 i 71, ECHR 2002-II). Wymóg szybkości i rozsądnej skuteczności jest dorozumiany w kontekście skutecznego śledztwa w rozumieniu art. 2 Konwencji (zob. *Yaşa przeciwko Turcji*, 2 września 1998 r., §§ 102-04, *Zbiór* 1998-VI, oraz *Çakıcı przeciwko Turcji* [GC], nr 23657/94, §§ 80-87 i 106, ETPCz 1999-IV). Należy przyjąć, że mogą istnieć przeszkody lub trudności, które w konkretnej sytuacji

uniemożliwiają postępy śledztwa. Niemniej jednak szybką reakcję władz w prowadzeniu śledztwa w sprawie użycia siły śmiertelnej można, ogólnie rzecz biorąc, postrzegać jako kluczową dla utrzymania zaufania publicznego co do przestrzegania praworządności i zapobiegania wszelkim pozorom tolerancji czynów niezgodnych z prawem (zob. *Avşar przeciwko Turcji*, nr 25657/94, § 395, ECHR 2001-VII).

151. Trybunał zauważa, że władze rzeczywiście przeprowadziły kompleksowe śledztwo w sprawie okoliczności towarzyszących zabójstwu matki skarżącej. Jednakże, chociaż H.O. został osądzony i skazany za zabójstwo i nielegalne posiadanie broni palnej przez sąd przysięgłych w Diyarbakır, postępowanie nadal toczy się przed Sądem Kasacyjnym (zob. paragrafy 57 i 58 powyżej). W związku z tym przedmiotowego postępowania karnego, które trwało już ponad sześć lat, nie można określić jako szybkiej reakcji władz w dochodzeniu w sprawie umyślnego zabójstwa, do którego sprawca już się przyznał.

3. Wniosek

152. W świetle powyższego, Trybunał uznaje, że powyższe uchybienia spowodowały, że odwołanie się do karnych i cywilnych środków odwoławczych było w tych okolicznościach równie nieskuteczne. Oddala zatem zastrzeżenie wstępne Rządu (zob. paragraf 114 powyżej) oparte na niewyczerpaniu tych środków odwoławczych.

153. Ponadto Trybunał stwierdza, że system prawa karnego, zastosowany w niniejszej sprawie, nie miał odpowiedniego skutku odstraszającego, który mógłby zapewnić skuteczne zapobieganie czynom zabronionym popełnionym przez H.O. Przeszkody wynikające z ustawodawstwa i niewykorzystanie dostępnych środków podważyły odstraszający efekt istniejącego systemu sądowego i rolę, jaką miał on do odegrania w zapobieganiu naruszeniu prawa matki skarżącej do życia zagwarantowanego w art. 2 Konwencji. Trybunał powtarza w tym kontekście, że po zwróceniu uwagi na daną sytuację władze krajowe nie mogą powoływać się na postawę ofiary w związku z niepodjęciem przez nią odpowiednich środków, które mogłyby zapobiec prawdopodobieństwu realizacji przez sprawcę gróźb skierowanych przeciwko integralności fizycznej ofiary (zob. *Osman*, op. cit., § 116). Tym samym doszło do naruszenia art. 2 Konwencji.

III. ZARZUCANE NARUSZENIE ART. 3 KONWENCJI

154. Skarżąca zarzuciła, że kilkakrotnie była poddawana przemocy, obrażeniom i groźbom śmierci, ale władze zaniedbały jej sytuację, co spowodowało u niej ból i strach z naruszeniem art. 3 Konwencji, który stanowi:

„Nikt nie może być poddany torturom ani nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu”.

A. Stanowiska stron

155. Skarżąca twierdziła, że obrażenia i udręczenie, których doznała w wyniku przemocy zadanej jej przez męża, stanowiły tortury w rozumieniu art. 3 Konwencji. Pomimo trwającej przemocy i jej wielokrotnych próśb o pomoc, władze nie zdołały jednak ochronić jej przed mężem. Wyglądało to tak, jakby przemoc była zadawana pod nadzorem państwa. Brak wrażliwości i tolerancja ze strony władz wobec przemocy domowej sprawiły, że poczuła się upokorzona, beznadziejna i bezbronna.

156. Rząd twierdził, że wycofanie skarg przez skarżącą oraz jej brak współpracy z władzami uniemożliwiły organom ścigania kontynuowanie postępowania karnego przeciwko jej mężowi. Twierdził ponadto, że oprócz środków odwoławczych dostępnych na mocy ustawy nr 4320, skarżąca mogła szukać schronienia w jednym z pensjonatów utworzonych w celu ochrony kobiet przy współpracy instytucji publicznych i organizacji pozarządowych (NGO). W tym względzie skarżąca mogła zwrócić się do Dyrekcji Opieki Społecznej i Agencji Ochrony Dziecka o przyjęcie do jednego z pensjonatów. Adresy tych pensjonatów były tajne i chronione przez władze.

157. Interights utrzymuje, że państwa są zobowiązane do podjęcia rozsądnych kroków w celu podjęcia natychmiastowych działań w celu powstrzymania złego traktowania, zarówno przez podmioty publiczne, jak i prywatne, o którym wiedziały lub powinny były wiedzieć. Biorąc pod uwagę nieprzejrzysty charakter przemocy domowej i szczególną bezbronność kobiet, które zbyt często boją się zgłaszać przypadki przemocy, należy stwierdzić, że od państwa wymaga się wzmożonej czujności.

B. Ocena Trybunału

1. Obowiązujące zasady

158. Trybunał podkreśla, że dopuszczalność zastosowania art. 3 wymaga jednak tego, by złe traktowanie osiągnęło pewien minimalny poziom uporczywości. Ocena owego minimalnego poziomu jest względna: zależy od wszystkich okoliczności sprawy, takich jak czas trwania i charakter owego traktowania, jego fizyczne i psychiczne skutki, oraz – w niektórych przypadkach – od płci, wieku i stanu zdrowia ofiary (zob. *Costello-Roberts przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 25 marca 1993, § 30, Seria A nr 247-C).

159. W odniesieniu do kwestii, czy państwo może być pociągnięte do odpowiedzialności, na podstawie art. 3, za złe traktowanie osób przez podmioty niepaństwowe, Trybunał powtórzył, że obowiązek Wysokich Układających się Stron, wynikający z art. 1 Konwencji, zapewnienia każdemu w obrębie ich jurysdykcji praw i wolności określonych w Konwencji, w połączeniu z art. 3, wymaga od Państw podjęcia środków mających na celu zapewnienie, że jednostki podlegające ich jurysdykcji nie będą poddawane torturom ani nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu lub karaniu, w tym takiemu złemu traktowaniu stosowanemu przez osoby prywatne (zob. *mutatis mutandis*, *H. L.R. przeciwko Francji*, 29 kwietnia 1997 r., § 40, *Zbiór* 1997-III). Dzieci i inne jednostki podatne na zagrożenia, w szczególności, mają prawo do ochrony ze strony Państwa, w formie skutecznego środka odstraszającego, przed takimi poważnymi naruszeniami integralności osobistej (zob. *A. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 23 września 1998 r., § 22, *Zbiór* 1998-VI).

2. Zastosowanie powyższych zasad w niniejszej sprawie

160. Trybunał uważa, że skarżącą można zaliczyć do grupy „osób podatnych na zagrożenia” uprawnionych do ochrony ze strony Państwa (zob. *A. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, op. cit., § 22). W związku z tym zwraca uwagę na przemoc, której skarżąca doświadczyła w przeszłości, groźby skierowane przez H.O. po jego zwolnieniu z zakładu karnego oraz jej obawę przed dalszą przemocą, jak również na jej sytuację społeczną, a mianowicie podatną na trudności sytuację kobiet w południowo-wschodniej Turcji.

161. Trybunał zauważył również, że przemoc, której doświadczyła skarżąca, w postaci obrażeń fizycznych i presji psychicznej, była wystarczająco poważna, aby stanowić złe traktowanie w rozumieniu art. 3 Konwencji.

162. Z tego względu Trybunał musi następnie ustalić, czy władze krajowe podjęły wszelkie rozsądne środki w celu zapobieżenia ponownym gwałtownym atakom na integralność fizyczną skarżącej.

163. Dokonując tej kontroli oraz mając na uwadze, że Trybunał zapewnia ostateczną autorytatywną interpretację praw i wolności określonych w Sekcji I Konwencji, Trybunał rozważy, czy władze krajowe w wystarczającym stopniu uwzględniły zasady wynikające z jego wyroków w podobnych sprawach, nawet jeśli dotyczą one innych państw.

164. Ponadto, przy interpretacji postanowień Konwencji i zakresu obowiązków Państwa w konkretnych sprawach (zob. *mutatis mutandis*, *Demir i Baykara przeciwko Turcji* [WI], nr 34503/97, §§ 85 i 86, ETPCz 2008) Trybunał będzie również poszukiwał wszelkich konsensusów i wspólnych wartości wyłaniających się z praktyki państw europejskich i wyspecjalizowanych instrumentów międzynarodowych, takich jak CEDAW, jak również uwzględniał ewolucję norm i zasad w prawie międzynarodowym

poprzez inne zmiany, takie jak Konwencja z Belém do Pará, która w sposób szczególny określa obowiązki państw związane z eliminacją przemocy ze względu na płeć.

165. Niemniej jednak, rolą Trybunału nie jest zastępowanie władz krajowych i wybieranie w ich zastępstwie spośród szerokiego wachlarza możliwych środków, które mogłyby zostać podjęte w celu zapewnienia zgodności z ich pozytywnymi zobowiązaniami wynikającymi z art. 3 Konwencji (zob. *mutatis mutandis*, *Bevacqua i S.*, op. cit., § 82). Ponadto, na podstawie art. 19 Konwencji oraz zgodnie z zasadą, że Konwencja ma gwarantować nie teoretyczne lub iluzoryczne, ale praktyczne i skuteczne prawa, Trybunał musi zapewnić, że obowiązek państwa w zakresie ochrony praw osób podlegających jego jurysdykcji jest odpowiednio realizowany (zob. *Nikolova i Velichkova przeciwko Bułgarii*, nr 7888/03, § 61, 20 grudnia 2007 r.).

166. Przechodząc do analizy stanu faktycznego, Trybunał zauważa, że władze lokalne, a mianowicie policja i prokuratura, nie pozostały całkowicie bierne. Po każdym incydencie z użyciem przemocy skarżąca była poddawana badaniom lekarskim, a przeciwko jej mężowi wszczynano postępowanie karne. Policja i prokurator przesłuchali H.O. w związku z jego czynami przestępczymi, dwukrotnie osadziły go w areszcie, oskarżyły go o wypowiadanie gróźb śmierci i zadawanie rzeczywistych obrażeń ciała oraz, po jego skazaniu za siedmiokrotne ugodzenie nożem skarżącego, skazały go na karę grzywny (zob. paragrafy 13, 24 i 44 powyżej).

167. Żaden z tych środków nie był jednak wystarczający, aby powstrzymać H.O. przed dalszym stosowaniem przemocy. W tym względzie Rząd obwiniał skarżącą o wycofanie jej skarg i brak współpracy z władzami, co uniemożliwiło tym ostatnim kontynuowanie postępowania karnego przeciwko H.O., zgodnie z przepisami prawa krajowego wymagającymi aktywnego udziału ofiary (zob. paragraf 70 powyżej).

168. Trybunał podtrzymuje swoje stanowisko w odniesieniu do skargi na podstawie art. 2 Konwencji, a mianowicie, że ramy prawne powinny być umożliwić organom ścigania kontynuowanie dochodzeń karnych przeciwko H.O. pomimo wycofania skarg przez skarżącą na podstawie tego, że przemoc popełniona przez H.O. była wystarczająco poważna, aby uzasadniać ściganie oraz że istniało stałe zagrożenie dla integralności fizycznej skarżącej (zob. paragrafy 137-48 powyżej).

169. Nie można jednak stwierdzić, że władze lokalne wykazały się wymaganą starannością w celu zapobieżenia ponownym gwałtownym atakom na skarżącą, ponieważ mąż skarżącej dopuszczał się ich bez przeszkód i bezkarnie ze szkodą dla praw uznanych w Konwencji (zob. *mutatis mutandis*, *Maria da Penha przeciwko Brazylii*, sprawa 12.051, 16 kwietnia 2001 r., raport nr 54/01, Inter-Am. Ct. H.R., Raport roczny 2000, OEA/Ser.L/V.II.111 Doc. 20 rev. (2000), § 42-44): Tytułem przykładu, Trybunał zauważa, że po pierwszym poważnym incydencie (zob. paragrafy

9 i 10 powyżej), H.O. ponownie dotkliwie pobił skarżącą, powodując u niej obrażenia, które były wystarczające, by zagrozić jej życiu, ale uchylono wobec niego tymczasowe aresztowanie, „biorąc pod uwagę charakter przestępstwa oraz fakt, że skarżąca w pełni odzyskała zdrowie”. Postępowanie zostało ostatecznie umorzone, ponieważ skarżąca wycofała swoje skargi (zob. paragrafy 13 i 19 powyżej). Ponownie, mimo że H.O. zaatakował skarżącą i jej matkę przy użyciu noża i spowodował u nich poważne obrażenia, prokurator zakończył postępowanie bez przeprowadzenia jakiegokolwiek znaczącego postępowania przygotowawczego (zob. paragrafy 20 i 21 powyżej). Podobnie, H.O. wjechał swoim samochodem w skarżącą i jej matkę, tym razem powodując obrażenia ciała u pierwszej z nich i zagrażające życiu u drugiej. Spędził tylko dwadzieścia pięć dni w areszcie i wymierzono mu grzywnę za spowodowanie poważnych obrażeń u matki skarżącej (zob. paragrafy 23-36 powyżej). Wreszcie, Trybunał był szczególnie uderzony decyzją Sądu Magistrackiego w Diyarbakır o nałożeniu na H.O. jedynie nieznacznej grzywny, którą można było zapłacić w ratach, jako karę za siedmiokrotne ugodzenie nożem skarżącego (zob. paragrafy 37 i 44 powyżej).

170. W świetle powyższego Trybunał uznaje, że reakcja na zachowanie byłego męża skarżącej była w sposób oczywisty nieadekwatna do wagi przedmiotowych przestępstw (zob. *mutatis mutandis*, *Ali i Ayşe Duran przeciwko Turcji*, nr 42942/02, § 54, 8 kwietnia 2008 r.). Zauważa zatem, że orzeczenia sądowe w tej sprawie charakteryzują się brakiem skuteczności i pewnym stopniem tolerancji oraz nie miały zauważalnego skutku zapobiegawczego ani odstraszającego na zachowanie H.O.

171. W odniesieniu do twierdzenia Rządu, że oprócz środków odwoławczych dostępnych na podstawie ustawy nr 4320, skarżąca mogła szukać schronienia w jednym z pensjonatów utworzonych w celu ochrony kobiet, Trybunał zauważa, że do 14 stycznia 1998 r. – daty wejścia w życie ustawy nr 4320 – prawo tureckie nie przewidywało szczególnych środków administracyjnych i policyjnych mających na celu ochronę osób szczególnie wrażliwych przed przemocą domową. Nawet po tej dacie nie wydaje się, aby władze krajowe skutecznie zastosowały środki i sankcje przewidziane w tej ustawie w celu ochrony skarżącej przed jej mężem. Biorąc pod uwagę ogólną ilość przemocy stosowanej przez H.O., prokuratura powinna była zastosować z urzędu środki zawarte w ustawie nr 4320, nie oczekując złożenia przez skarżącą konkretnego wniosku o wykonanie tej ustawy.

172. W związku z tym, nawet zakładając, że skarżąca została przyjęta do jednego z pensjonatów, jak sugerował Rząd, Trybunał zauważa, że byłoby to jedynie rozwiązanie tymczasowe. Ponadto nie sugerowano, że istniały jakiegokolwiek oficjalne ustalenia mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa ofiarom przebywającym w tych domach.

173. Wreszcie, Trybunał odnotował z poważnym zaniepokojeniem, że przemoc, której doświadczała skarżąca, nie ustała, a władze nadal

wykazywały bezczynność. W związku z tym Trybunał przypomina, że bezpośrednio po zwolnieniu z aresztu H.O. ponownie wypowiadał groźby pod adresem integralności fizycznej skarżącego (zob. paragraf 59 powyżej). Pomimo skargi skarżącej z dnia 15 kwietnia 2008 r., w której zwracała się ona do prokuratora o podjęcie środków w celu jej ochrony, nic nie zostało zrobione do czasu, gdy Trybunał zwrócił się do Rządu o udzielenie informacji na temat środków, które zostały podjęte przez jego władze. W następstwie tego wniosku, na polecenie Ministerstwa Sprawiedliwości, prokurator w Diyarbakır przesłuchiwał H.O. w sprawie gróźb śmierci przez niego kierowanych i odebrał zeznania od obecnego chłopaka skarżącej (zob. paragrafy 60-67 powyżej).

174. Pełnomocnik skarżącej ponownie poinformował Trybunał, że życie skarżącej było w bezpośrednim niebezpieczeństwie, z uwagi na ciągłe niepodejmowanie przez władze wystarczających środków w celu ochrony jej klientki (zob. paragraf 68 powyżej). Wydaje się, że po przekazaniu tej skargi i wezwaniu Trybunału do złożenia wyjaśnień w tym zakresie, władze lokalne wprowadziły obecnie szczególne środki w celu zapewnienia ochrony skarżącego (zob. paragraf 69 powyżej).

175. Biorąc pod uwagę ogólną nieskuteczność środków odwoławczych zaproponowanych przez Rząd w odniesieniu do skarg na podstawie artykułu 3, Trybunał oddala zastrzeżenie Rządu dotyczące niewyczerpania krajowych środków odwoławczych.

176. Trybunał stwierdza, że doszło do naruszenia art. 3 Konwencji w wyniku niepodjęcia przez władze państwowe środków ochronnych w postaci skutecznego odstraszania przed poważnymi naruszeniami nietykalności osobistej skarżącej przez jej męża.

IV. ZARZUCANE NARUSZENIE ART. 14 KONWENCJI W ZWIĄZKU Z ART. 2 UST. 3

177. Skarżąca zarzuciła na podstawie art. 14 Konwencji w związku z art. 2 i 3, że ona i jej matka były dyskryminowane ze względu na płeć.

Artykuł 14 Konwencji stanowi:

„Korzystanie z praw i wolności wymienionych w niniejszej Konwencji powinno być zapewnione bez dyskryminacji wynikającej z takich powodów jak płeć, rasa, kolor skóry, język, religia, przekonania polityczne i inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie bądź z jakichkolwiek innych przyczyn”.

A. Stanowiska stron

1. Skarżący

178. Skarżąca zarzuciła, że prawo wewnętrzne pozwanego Państwa było dyskryminujące i niewystarczające dla ochrony kobiet, ponieważ życie kobiety było traktowane jako podrzędne w imię jedności rodziny. Dawny kodeks cywilny, który obowiązywał w tym czasie, zawierał liczne przepisy rozróżniające kobiety i mężczyzn, np. mąż był głową rodziny, a jego życzenia miały pierwszeństwo jako przedstawiciela związku rodzinnego. Ówczesny kodeks karny również traktował kobiety jako obywateli drugiej kategorii. Kobieta była postrzegana przede wszystkim jako własność społeczeństwa i mężczyzny w rodzinie. Najważniejszym tego wskaźnikiem było umieszczenie przestępstw seksualnych w dziale „Przestępstwa związane z ogólną moralnością i porządkiem rodzinnym”, podczas gdy w rzeczywistości przestępstwa seksualne wobec kobiet są bezpośrednim atakiem na osobiste prawa i wolności kobiety. To właśnie z tego powodu kodeks karny przewidywał łagodniejsze kary dla osób, które dopuszczały się zabójstwa swoich żon ze względu na honor rodziny. To, że H.O. wymierzono karę piętnastu lat pozbawienia wolności jest konsekwencją takiej kwalifikacji w kodeksie karnym.

179. Pomimo reform przeprowadzonych przez Rząd w dziedzinie kodeksu cywilnego i kodeksu karnego odpowiednio w 2002 i 2004 r., przemoc domowa ze strony mężczyzn jest nadal tolerowana, a organy sądowe i administracyjne przyznają agresorom bezkarność. Skarżąca i jej matka były ofiarami naruszeń art. 2, 3, 6 i 13 Konwencji tylko z tego powodu, że były kobietami. W związku z tym skarżący zwrócił uwagę Trybunału na nieprawdopodobieństwo, aby jakkolwiek mężczyzna stał się ofiarą podobnych naruszeń.

2. Rząd

180. Rząd stwierdził, że w tym przypadku nie doszło do dyskryminacji ze względu na płeć, ponieważ przemoc, o której mowa, miała charakter wzajemny. Ponadto nie można twierdzić, że istniała zinstytucjonalizowana dyskryminacja wynikająca z przepisów prawa karnego i rodzinnego lub z praktyki sądowej i administracyjnej. Nie można też twierdzić, że prawo krajowe zawierało jakiekolwiek formalne i wyraźne rozróżnienie między kobietami i mężczyznami. Nie zostało udowodnione, że władze krajowe nie chroniły prawa do życia skarżącej, ponieważ była ona kobietą.

181. Rząd zauważył ponadto, że w następstwie reform przeprowadzonych w 2002 i 2004 r., a mianowicie rewizji niektórych przepisów kodeksu cywilnego i przyjęcia nowego kodeksu karnego oraz wejścia w życie ustawy nr 4320, prawo tureckie zapewnia wystarczające gwarancje, spełniające międzynarodowe standardy, ochrony kobiet przed przemocą domową. Rząd

stwierdził, że skarga ta powinna zostać uznana za niedopuszczalną z powodu niewyczerpania krajowych środków odwoławczych lub za oczywiście nieuzasadnioną, ponieważ zarzuty te nigdy nie zostały przedstawione władzom krajowym, a w każdym razie były pozbawione treści.

3. *Interweniująca strona trzecia – Interights*

182. Interights twierdzi, że brak ochrony przed przemocą domową ze strony państwa jest równoznaczny z naruszeniem obowiązku zapewnienia równej ochrony prawnej ze względu na płeć. Zauważyła ponadto, że na arenie międzynarodowej – zarówno w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych, jak i systemu międzyamerykańskiego – coraz częściej uznawano, że przemoc wobec kobiet jest formą bezprawnej dyskryminacji.

B. Ocena Trybunału

1. *Istotne zasady*

183. W swoim ostatnim orzeczeniu w sprawie *D.H. i Inni przeciwko Republice Czeskiej* ([WI], nr 57325/00, 13 listopada 2007 r., §§ 175-80, ETPCz 2007-IV), Trybunał ustanowił następujące zasady dotyczące kwestii dyskryminacji:

„175. Trybunał ustalił w swoim orzecznictwie, że dyskryminacja oznacza odmienne traktowanie, bez obiektywnego i racjonalnego uzasadnienia, osób znajdujących się w istotnie podobnych sytuacjach (zob. *Willis przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 36042/97, § 48, ETPCz 2002-IV, oraz *Okpiz przeciwko Niemcom*, nr 59140/00, § 33, 25 października 2005 r.). [...] Trybunał przyjął również, że ogólna polityka lub środek, który ma nieproporcjonalnie szkodliwe skutki dla określonej grupy, może być uznany za dyskryminujący, niezależnie od tego, że nie jest skierowany konkretnie do tej grupy (zob. *Hugh Jordan [przeciwko Zjednoczonemu Królestwu]*, nr 24746/94), § 154[, 4 maja 2001], oraz *Hoogendijk [v. Holandia (dec.)]*, nr 58461/00, 6 stycznia 2005), a także, że dyskryminacja potencjalnie sprzeczna z Konwencją może wynikać z sytuacji *de facto* (zob. *Zarb Adami [przeciwko Malcie]*, nr 17209/02), § 76[, ETPCz 2006-VIII]).

[...]

177. Jeśli chodzi o ciężar dowodu w tej sferze, Trybunał ustalił, że po wykazaniu przez skarżącego różnicy w traktowaniu, to do Rządu należy wykazanie, że była ona uzasadniona (zobacz, między innymi, *Chassagnou i Inni przeciwko Francji* [WI], nr 25088/94, 28331/95 i 28443/95, §§ 91-92, ETPCz 1999-III, oraz *Timishev [przeciwko Rosji]*, nr 55762/00 i 55974/00), § 57, ETPCz 2005-XII).

178. Jeśli chodzi o kwestię tego, co stanowi dowód *prima facie*, który może przenieść ciężar dowodu na pozwane państwo, Trybunał stwierdził w sprawie *Nachova i Inni ([przeciwko Bułgarii]* [WI], nr 43577/98 i 43579/98), § 147[, ETPCz 2005-VII]), że w postępowaniu przed nim nie ma przeszkód proceduralnych w dopuszczaniu dowodów ani z góry ustalonych formuł ich oceny. Trybunał przyjmuje rozstrzygnięcia, które w jego ocenie są poparte swobodną oceną całości materiału dowodowego, w tym

rozstrzygnięcia, jakie mogą wynikać z okoliczności faktycznych oraz z pism przedstawionych przez strony. Zgodnie z ustalonym orzecznictwem dowód może wynikać ze współlistnienia dostatecznie silnych, jasnych i spójnych wyciągniętych wniosków lub podobnie niepodważalnych domniemań faktycznych. Co więcej, poziom perswazji konieczny do wyciągnięcia konkretnego wniosku, a w związku z tym rozłożenie ciężaru dowodu, jest nieodłącznie powiązane ze specyfiką faktów, charakterem podnoszonych zarzutów oraz prawem przewidzianym Konwencją, którego dotyczy sprawa.

179. Trybunał uznał również, że postępowania wynikające z Konwencji nie we wszystkich przypadkach nadają się do rygorystycznego stosowania zasady *affirmanti incumbit probatio* (ten, kto coś zarzuca, musi udowodnić ten zarzut – zob. *Aktaş przeciwko Turcji*, nr 24351/94, § 272, ETPCz 2003-V). W pewnych okolicznościach, gdy zdarzenia będące przedmiotem sporu leżą w całości lub w dużej części w wyłącznej wiedzy władz, można uznać, że ciężar dowodu spoczywa na władzach w celu przedstawienia zadowalającego i przekonującego wyjaśnienia (zob. *Salman przeciwko Turcji* [WI], nr 21986/93, § 100, ETPCVz 2000-VII, oraz *Angelova przeciwko Bułgarii*, nr 38361/97, § 111, ETPCz 2002-IV). W sprawie *Nachova i Inni* (op. cit., § 157), Trybunał nie wykluczył żądania od pozwanego Rządu, aby w pewnych przypadkach obalił wątpliwy zarzut dyskryminacji, nawet jeśli uznał, że byłoby to trudne do wykonania w tej konkretnej sprawie, w której zarzut dotyczył aktu przemocy motywowanego uprzedzeniami rasowymi. Zauważył w tym kontekście, że w systemach prawnych wielu krajów dowód dyskryminującego skutku polityki, decyzji lub praktyki zwalnia z konieczności udowodnienia zamiaru w odniesieniu do domniemanej dyskryminacji w zakresie zatrudnienia lub świadczenia usług.

180. Jeśli chodzi o to, czy statystyki mogą stanowić dowód, Trybunał w przeszłości stwierdził, że statystyki nie mogą same w sobie ujawniać praktyki, która mogłaby zostać zakwalifikowana jako dyskryminująca (zob. *Hugh Jordan*, op. cit., § 154). Jednakże w nowszych sprawach dotyczących kwestii dyskryminacji, w których skarżący zarzucali różnicę w skutkach środka ogólnego lub sytuacji faktycznej (zob. *Hoogendijk*, op. cit., oraz *Zarb Adami*, op. cit., §§ 77-78), Trybunał szeroko opierał się na statystykach przedstawionych przez strony w celu ustalenia różnicy w traktowaniu dwóch grup (mężczyzn i kobiet) znajdujących się w podobnych sytuacjach.

Tak więc w sprawie *Hoogendijk* Trybunał stwierdził: „W sytuacji, gdy skarżący jest w stanie wykazać, na podstawie niekwestionowanych oficjalnych statystyk, istnienie przesłanki *prima facie*, że określona reguła – choć sformułowana w sposób neutralny – w rzeczywistości dotyczy wyraźnie wyższego odsetka kobiet niż mężczyzn, do pozwanego Rządu należy wykazanie, że jest to wynikiem obiektywnych czynników niezwiązanych z jakąkolwiek dyskryminacją ze względu na płeć. Jeśli ciężar wykazania, że różnica w skutkach dla mężczyzn i kobiet nie ma w praktyce charakteru dyskryminującego, nie zostanie przeniesiony na pozwanego Rząd, w praktyce niezwykle trudno będzie wnioskodawcom udowodnić dyskryminację pośrednią.”

2. Zastosowanie powyższych zasad w niniejszej sprawie

(a) Znaczenie dyskryminacji w kontekście przemocy domowej

184. Trybunał zauważa na wstępie, że kiedy rozważa przedmiot i cel postanowień Konwencji, bierze również pod uwagę tło

prawnomiędzynarodowe przedstawionego mu pytania prawnego. Stanowiące zbiór reguł i zasad zaakceptowanych przez znaczną większość państw wspólne standardy prawa międzynarodowego lub krajowego europejskich państw odzwierciedlają fakt, że Trybunał nie może zlekceważyć wezwania go do wyjaśnienia zakresu przepisu Konwencji, którego bardziej konwencjonalne środki interpretacji nie pozwoliły mu ustalić z wystarczającym stopniem pewności (zob. Saadi przeciwko *Zjednoczonemu Królestwu* [WI], nr 13229/03, § 63, ETPCz 2008, cytowany w *Demir i Baykara*, *op. cit.*, § 76).

185. W związku z tym, rozważając definicję i zakres dyskryminacji wobec kobiet, oprócz bardziej ogólnego znaczenia dyskryminacji określonego w swoim orzecznictwie (zob. paragraf 183 powyżej), Trybunał musi mieć na uwadze postanowienia bardziej wyspecjalizowanych instrumentów prawnych oraz decyzje międzynarodowych organów prawnych w kwestii przemocy wobec kobiet.

186. W tym kontekście CEDAW definiuje dyskryminację kobiet na mocy art. 1 jako

C.,[...] wszelkie zróżnicowanie, wyłączenie lub ograniczenie ze względu na płeć, które powoduje lub ma na celu uszczuplenie albo uniemożliwienie kobietom, niezależnie od ich stanu cywilnego, przyznania, realizacji bądź korzystania na

równi z mężczyznami z praw człowieka oraz podstawowych wolności w dziedzinach życia politycznego, gospodarczego, społecznego, kulturalnego, obywatelskiego i innych.”

187. Komitet CEDAW powtórzył, że przemoc wobec kobiet, w tym przemoc domowa, jest formą dyskryminacji kobiet (zob. paragraf 74 powyżej).

188. Komisja Praw Człowieka Organizacji Narodów Zjednoczonych wyraźnie uznała związek między przemocą uwarunkowaną płcią a dyskryminacją, podkreślając w rezolucji 2003/45, że „wszystkie formy przemocy wobec kobiet występują w kontekście dyskryminacji kobiet *de jure* i *de facto* oraz niższego statusu przyznanego kobietom w społeczeństwie i są zastrzane przez przeszkody, jakie kobiety często napotykają w poszukiwaniu środków zaradczych od państwa”.

189. Ponadto w konwencji z Belém do Pará, która jest jak dotąd jedynym regionalnym wielostronnym traktatem dotyczącym praw człowieka, który zajmuje się wyłącznie przemocą wobec kobiet, prawo każdej kobiety do wolności od przemocy opisano jako obejmujące między innymi prawo do wolności od wszelkich form dyskryminacji.

190. Wreszcie, Komisja Międzyamerykańska również scharakteryzowała przemoc wobec kobiet jako formę dyskryminacji ze względu na niedochowanie przez państwo należytej staranności w zapobieganiu i badaniu skargi dotyczącej przemocy domowej (zob. *Maria da Penha przeciwko Brazylii*, *op. cit.*, § 80).

191. Z wyżej wymienionych przepisów i decyzji wynika, że brak ochrony kobiet przed przemocą domową ze strony państwa narusza ich prawo do równej ochrony prawnej i że brak ten nie musi być zamierzony.

(b) Podejście do przemocy domowej w Turcji

192. Trybunał zauważył, że chociaż obowiązująca wówczas ustawa turecka nie wprowadzała wyraźnego rozróżnienia między kobietami i mężczyznami w korzystaniu z praw i wolności, należało ją dostosować do międzynarodowych standardów w zakresie statusu kobiet w demokratycznym i pluralistycznym społeczeństwie. Podobnie jak Komitet CEDAW (zob. Komentarz końcowy do połączonego czwartego i piątego raportu okresowego Turcji CEDAW/C/TUR/4-5 and Corr.1, 15 lutego 2005 r., §§ 12-21), Trybunał z zadowoleniem przyjmuje reformy przeprowadzone przez rząd, w szczególności przyjęcie ustawy nr 4320, która przewiduje szczególne środki ochrony przed przemocą domową. Wydaje się zatem, że domniemana dyskryminacja, o której mowa, nie wynikała z przepisów *per se*, lecz raczej z ogólnej postawy władz lokalnych, takiej jak sposób, w jaki kobiety były traktowane na posterunkach policji, gdy zgłaszały przemoc domową, oraz bierność sądów w zapewnianiu skutecznej ochrony ofiarom. Trybunał zauważa, że rząd turecki uznał już te trudności w praktyce podczas dyskusji na ten temat przed Komitetem CEDAW (*ibid.*).

193. W tym względzie Trybunał zauważa, że skarżąca przedstawiła raporty i statystyki przygotowane przez dwie wiodące organizacje pozarządowe, Diyarbakır Bar Association i Amnesty International, w celu wykazania dyskryminacji kobiet (zob. paragrafy 94-97 i 99-104 powyżej). Mając na uwadze, że ustalenia i wnioski zawarte w tych raportach nie zostały zakwestionowane przez Rząd na żadnym etapie postępowania, Trybunał rozważy je wraz z własnymi ustaleniami w niniejszej sprawie (zob. *Hoogendijk przeciwko Holandii* (dec.), no. 54861/00, 6 stycznia 2005 r., oraz *Zarb Adami przeciwko Malcie*, nr 17209/02, §§ 77-78, ETPCz 2006-VIII).

194. Po przeanalizowaniu tych raportów, Trybunał stwierdził, że największa liczba zgłoszonych ofiar przemocy domowej znajduje się w Diyarbakır, gdzie skarżąca mieszkała w odnośnym czasie, oraz że wszystkie ofiary to kobiety, które doznały głównie przemocy fizycznej. Zdecydowana większość tych kobiet była pochodzenia kurdyjskiego, była analfabatkami lub miała niski poziom wykształcenia i na ogół nie posiadała żadnego niezależnego źródła dochodu (zob. paragraf 98 powyżej).

195. Ponadto wydaje się, że istnieją poważne problemy z wdrożeniem ustawy nr 4320, która została uznana przez rząd za jeden ze środków zaradczych dla kobiet doświadczających przemocy domowej. Badania przeprowadzone przez wyżej wymienione organizacje wskazują, że kiedy ofiary zgłaszają przemoc domową na komisariatach policji, policjanci nie badają ich skarg, ale starają się przyjąć rolę mediatora, próbując przekonać ofiary do powrotu do domu i wycofania skargi. W związku z tym

funkcjonariusze policji uważają ten problem za „sprawę rodzinną, w którą nie mogą ingerować” (zob. paragrafy 92, 96 i 102 powyżej).

196. Z raportów tych wynika również, że istnieją nieuzasadnione opóźnienia w wydawaniu przez sądy decyzji sądowych na mocy ustawy nr 4320, ponieważ sądy traktują je jako formę pozwu rozwodowego, a nie jako sprawę niecierpiącą zwłoki. Częste są również opóźnienia w wydawaniu decyzji sądowych wobec sprawców agresji, z uwagi na negatywne nastawienie funkcjonariuszy policji (zob. paragrafy 91-93, 95 i 101 powyżej). Ponadto wydaje się, że sprawcy przemocy domowej nie otrzymują odstraszających kar, ponieważ sądy łagodzą wyroki, powołując się na zwyczaj, tradycję lub honor (zob. pkt 103 i 106 powyżej).

197. W wyniku tych problemów wyżej wymienione raporty sugerują, że przemoc domowa jest tolerowana przez władze, a środki zaradcze wskazane przez rząd nie funkcjonują skutecznie. Podobne wnioski i obawy wyraził Komitet CEDAW, odnotowując „utrzymywanie się przemocy wobec kobiet, w tym przemocy domowej, w Turcji” i wzywając pozwane państwo do zintensyfikowania wysiłków na rzecz zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet. Podkreśliła również potrzebę pełnego wdrożenia i starannego monitorowania skuteczności ustawy nr 4320 o ochronie rodziny oraz powiązanych polityk w celu zapobiegania przemocy wobec kobiet, zapewnienia ofiarom ochrony i wsparcia oraz karania i rehabilitacji przestępców (zob. uwagi końcowe, § 28).

198. W świetle powyższego Trybunał uznał, że skarżąca zdołała wykazać, w oparciu o niepodważalne informacje statystyczne, istnienie przesłanki *prima facie*, że przemoc domowa dotyczyła głównie kobiet oraz że ogólna i dyskryminująca bierność sądów w Turcji stworzyła klimat sprzyjający przemocy domowej.

(c) Czy skarżąca i jej matka były dyskryminowane ze względu na niezapewnienie przez władze równej ochrony prawnej?

199. Trybunał ustalił, że system prawa karnego, funkcjonujący w niniejszej sprawie, nie miał odpowiedniego skutku odstraszającego, który mógłby zapewnić skuteczne zapobieganie bezprawnym czynom H.O. przeciwko nietykalności osobistej skarżącej i jej matki, a tym samym naruszał ich prawa wynikające z art. 2 i 3 Konwencji.

200. Mając na uwadze powyższe ustalenie, że ogólna i dyskryminująca bierność sądów w Turcji, choć niezamierzona, dotyczyła głównie kobiet, Trybunał uważa, że przemoc, której doświadczyły skarżąca i jej matka, może być uznana za przemoc ze względu na płeć, która jest formą dyskryminacji kobiet. Pomimo reform przeprowadzonych przez rząd w ostatnich latach, ogólny brak reakcji systemu sądowego i bezkarność agresorów, jak stwierdzono w niniejszej sprawie, wskazywały na niewystarczające zaangażowanie w podjęcie odpowiednich działań w celu rozwiązania

problemu przemocy domowej (zob. w szczególności sekcję 9 Zalecenia Ogólnego nr 19 Komitetu CEDAW, cytowanego w paragrafie 74 powyżej).

201. Biorąc pod uwagę nieefektywność krajowych środków odwoławczych w zapewnieniu równej ochrony prawnej skarżącej i jej matce w korzystaniu z ich praw zagwarantowanych w art. 2 i 3 Konwencji, Trybunał uznał, że istniały szczególne okoliczności, które zwolniły skarżącą z obowiązku wyczerpania krajowych środków odwoławczych. Oddała zatem zastrzeżenie Rządu dotyczące niewyczerpania środków w odniesieniu do skargi na podstawie art. 14 Konwencji.

202. W świetle powyższych rozważań Trybunał stwierdza, że w niniejszej sprawie doszło do naruszenia art. 14 Konwencji w związku z art. 2 i 3.

V. ZARZUCANE NARUSZENIE ART. 6 I 13 KONWENCJI

203. Powołując się na art. 6 i 13 Konwencji, skarżąca zarzuciła, że postępowanie karne wszczęte przeciwko H.O. było nieskuteczne i nie zapewniło wystarczającej ochrony jej i jej matce.

204. Rząd zakwestionował ten argument.

205. Mając na uwadze naruszenia stwierdzone na podstawie art. 2, 3 i 14 Konwencji (zob. paragrafy 153, 176 i 202 powyżej), Trybunał nie uważa za konieczne badania tych samych faktów również w kontekście art. 6 i 13.

VI. ZASTOSOWANIE ART. 41 KONWENCJI

206. Artykuł 41 Konwencji stanowi:

„Jeżeli Trybunał stwierdzi, że nastąpiło naruszenie Konwencji lub jej Protokołów, oraz jeżeli prawo wewnętrzne zainteresowanej Wysokiej Układającej się Strony pozwala tylko na częściowe usunięcie konsekwencji tego naruszenia, Trybunał orzeka, gdy zachodzi potrzeba, o przyznaniu słusznego zadośćuczynienia pokrzywdzonej stronie”.

A. Szkoda

207. Skarżąca domagała się kwoty 70 000 lirów tureckich (TRL) (około 35 000 euro (EUR)) tytułem odszkodowania za szkodę majątkową wynikającą ze śmierci matki oraz 250 000 TRL (około 125 000 EUR) tytułem zadośćuczynienia za szkodę niemajątkową. Wyjaśniła, że po zabójstwie matki została pozbawiona jakiegokolwiek wsparcia ekonomicznego z jej strony. Zabójstwo matki i ciągła przemoc ze strony byłego męża spowodowały u niej stres i udrękę, a także nieodwracalne szkody dla jej samopoczucia psychicznego i poczucia własnej wartości.

208. Rząd stwierdził, że żądane kwoty nie były uzasadnione w okolicznościach sprawy. Twierdził, tytułem żądania ewentualnego, że kwoty te są wygórowane i że jakiegokolwiek zasądzenie z tego tytułu nie powinno prowadzić do bezpodstawnego wzbogacenia.

209. W odniesieniu do roszczenia skarżącej o odszkodowanie, Trybunał zauważa, że chociaż skarżąca wykazała, że kilkakrotnie szukała schronienia w domu swojej matki, nie zostało udowodnione, że była od niej w jakiegokolwiek sposób zależna finansowo. Nie wyklucza to jednak zasądzenia odszkodowania pieniężnego na rzecz skarżącego, który ustalił, że bliski członek rodziny doznał naruszenia Konwencji (zob. *Aksoy przeciwko Turcji*, 18 grudnia 1996 r., § 113, *Zbiór* 1996-VI, gdzie roszczenia pieniężne zgłoszone przez skarżącego przed jego śmiercią w związku z utratą zarobków i kosztami leczenia wynikającymi z przetrzymywania i tortur zostały uwzględnione przez Trybunał przy zasądzaniu na rzecz ojca skarżącego, który kontynuował skargę). Jednakże w niniejszej sprawie roszczenia o odszkodowanie pieniężne dotyczą rzekomych strat powstałych po śmierci matki skarżącego. Sąd nie jest przekonany, że matka skarżącej poniosła jakiegokolwiek straty przed śmiercią. W związku z tym Trybunał nie uważa za stosowne w okolicznościach niniejszej sprawy zasądzenie na rzecz skarżącej jakiegokolwiek odszkodowania.

210. Z drugiej strony, jeśli chodzi o szkodę niemajątkową, Trybunał zauważył, że skarżąca niewątpliwie doznała udręki i cierpienia z powodu zabójstwa matki oraz niepodjęcia przez władze wystarczających środków w celu zapobieżenia przemocy domowej stosowanej przez jej męża i wymierzenia mu odstraszałającej kary. Orzekając na zasadzie słuszności, Trybunał przyznaje skarżącej 30 000 EUR z tytułu szkody poniesionej przez nią w wyniku naruszeń art. 2, 3 i 14 Konwencji.

B. Koszty i wydatki

211. Skarżąca wniosła również o zasądzenie kwoty 15 500 TRL (około 7 750 EUR), tytułem zwrotu kosztów i wydatków poniesionych przed Trybunałem. Obejmowały one opłaty i koszty poniesione w związku z przygotowaniem sprawy (38 godzin pracy prawników) i uczestnictwem w rozprawie przed Trybunałem w Strasburgu, jak również inne wydatki, takie jak koszty rozmów telefonicznych, faksu, tłumaczeń lub materiałów piśmiennych.

212. Rząd stwierdził, że w związku z brakiem jakichkolwiek dokumentów uzupełniających, roszczenie skarżącej w tym zakresie powinno zostać odrzucone.

213. Zgodnie z orzecznictwem Trybunału skarżącemu przysługuje prawo do zwrotu poniesionych kosztów i wydatków, jeżeli wykaże, że były one rzeczywiście i koniecznie poniesione oraz że są uzasadnione co do wysokości. W przedmiotowej sprawie, mając na uwadze posiadane

informacje oraz powyższe kryteria, Trybunał uznaje za uzasadnione zasądzić kwotę 6 500 EUR tytułem zwrotu kosztów i wydatków poniesionych w postępowaniu przed sądami krajowymi, pomniejszoną o 1 494 EUR otrzymaną z tytułu pomocy prawnej od Rady Europy.

C. Odsetki za zwłokę

214. Trybunał za słuszne uznaje wyznaczenie wysokości odsetek za zwłokę na podstawie marginalnej stopy procentowej Europejskiego Banku Centralnego powiększonej o trzy punkty procentowe.

Z POWYŻSZYCH WZGLĘDÓW TRYBUNAŁ JEDNOGŁOŚNIE

1. *Oddala* zastrzeżenie wstępne Rządu dotyczące rzekomego nieprzestrzegania zasady sześciomiesięcznego terminu;
2. *Dolacza* do przedmiotu skarg na podstawie artykułów 2, 3 i 14 Konwencji zastrzeżenia wstępne Rządu dotyczące niewyczerpania krajowych środków odwoławczych i *oddala* je;
3. *Uznaje* skargę za dopuszczalną;
4. *Uznaje*, że doszło do naruszenia art. 2 Konwencji w związku ze śmiercią matki skarżącej;
5. *Uznaje* jednogłośnie, iż doszło do naruszenia art. 3 Konwencji w związku z brakiem ochrony skarżącej przez władze przed przemocą domową ze strony jej byłego męża;
6. *Stwierdza*, że nie ma potrzeby rozpatrywania skarg na podstawie art. 6 i 13 Konwencji;
7. *Uznaje*, że doszło do naruszenia art. 14 Konwencji w związku z art. 2 i 3;
8. *Uznaje*
 - a) że pozwane państwo winno, w terminie trzech miesięcy od daty, w której niniejszy wyrok stanie się ostateczny zgodnie z art. 44 ust. 2 Konwencji, uiszczyć na rzecz skarżącej następujące kwoty, przeliczone na liry tureckie według kursu obowiązującego w dniu płatności:

- (i) łączną kwotę 30 000 EUR (trzydzieści tysięcy euro), plus wszelkie należne podatki, tytułem zadośćuczynienia za szkodę niemajątkową;
 - (ii) 6 500 EUR (sześć tysięcy pięćset euro), minus 1 494 EUR (jeden tysiąc czterysta dziewięćdziesiąt cztery euro) otrzymane z tytułu pomocy prawnej od Rady Europy, plus wszelkie należne podatki, tytułem kosztów i wydatków;
- b) że od upływu wyżej wskazanego terminu trzech miesięcy aż do momentu uregulowania należności, należne będą odsetki zwykłe od określonych powyżej kwot, naliczone według stopy równej marginalnej stopie procentowej Europejskiego Banku Centralnego obowiązującej w tym okresie, powiększonej o trzy punkty procentowe;

9. *Oddala* pozostałą część roszczenia skarżącej o zadośćuczynienie.

Sporządzono w języku angielskim i obwieszczono pisemnie dnia 9 czerwca 2009 r. zgodnie z Regulą 77 §§ 2 i 3 Regulaminu Trybunału.

Santiago Quesada

Josep Casadevall

Kancierz

Przewodniczący